

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

2 • 2012

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kirsten Clausen (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kicl@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

Der er så farligt ude på landet 43
Museumsinspektør Mie Ellekilde, Museum Sønderjylland, foretog i 2011 en undersøgelse af et væsentligt, men hidtil temmelig upåagtet hjørne af landbrugets historie, som omhandler de risici, der er forbundet med erhvervet og de generelle holdninger til arbejdsforholdene i landbruget.

Den sidste skipperfamilie fra Kalvø 50
Museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen, Museum Sønderjylland, har fundet et mindre kendt kapitel i Aabenraas søfartshistorie frem og fortæller her historien om familien Petersens lille rederi på Kalvø i Genner Bugt.

Nationalpark Vadehavet 55
Museumsinspektør Anne Marie Overgaard, Museum Sønderjylland, beretter om nogle af de mange initiativer, der er myldret frem med Vadehavets ophøjelse til Nationalpark.

Grænselandskronik 63
H.E. Sørensen samler op på den sidste tids debatter i dagspressen, hvor reduktionen af tilskuddet til de danske mindretalsskoler stadig fylder meget.

Bognyt 73

Det sker - i Museum Sønderjylland 76

Bagsiden om forsiden 80
Fra damptærskværk til automatisk foderanlæg - arkivar, dr.phil. Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, ridser mekaniseringen i landbruget op.

Forsidebilledet: JF-binder under afprøvning med JF-Fabrikens grundlægger Jens Freudendahl siddende på binderen.

Foto: JF-STOLL's billedarkiv.

Der er så farligt ude på landet

Af Mie Ellekilde

På Museum Sønderjyllands landbrugs-historiske afdeling, Oldemorstof, foretog museumsinspektør Mie Ellekilde i 2011 en indledende undersøgelse af arbejdsulykker og holdning til risici på landet i 'gamle dage'. Hun fortæller her om de foreløbige resultater af arbejdet.

IDÉEN TIL PROJEKTET 'Der er så farligt ude på landet - risici og arbejdsforhold i landbruget 1850-1990 - et spørgsmål om holdning?' opstod på baggrund af en række artikler om nutidige arbejdsulykker. Fra slutningen af 1980'erne blev der foretaget flere undersøgelser af arbejdsforhold og arbejdsulykker i landbruget, og samtidig blev der lavet kampagner, alle målrettet mod at mindske antallet af arbejdsulykker. Inden for de sidste år lader det til, at kampagnerne er begyndt at virke, men så sent som i 2005 var antallet af arbejdsulykker endnu for opadgående. Dette førte til spørgsmålet om, hvordan det så ud før eller lige før mekaniseringen: *Hvad kom landmændene til skade ved? Hvad blev der gjort for at forhindre ulykker? Og hvordan forholdt man sig til arbejdets risici?*

En indledende research viste, at enten kom landmænd ikke til skade, før de fik traktorer, eller også har det ikke været noget, der blev dømt interessant nok at dokumentere. Dette er påfaldende, når nu landbrugets historie generelt er veldokumentere-

ret. Dyrskuer, mekanisering, teknik, almene levevilkår, folkedragter, religion, overtro, fødevarer, stænderforsamlinger, gårdenes udvikling, andelsbevægelsen, afvandingsmetoder, landbrugspolitik, kriser, planteavl, landbrugets foreninger, specialisering, driftsformer, produktion - emnerne er mange, men intet sted findes en detaljeret undersøgelse af arbejdsulykker eller holdningen til risici.

Med økonomisk støtte fra Kulturarvsstyrelsen og Museum Sønderjylland kunne jeg i fire måneder koncentrere mig om projektet, mens en vikar varetog mine sædvanlige arbejdsopgaver.

I disse måneder blev de mest oplagte kildegrupper gennemgået og andre mulige kilder eftersøgt. Til en begyndelse blev Danmarks statistiske årbøger fra årene 1896 til 1950 gennemgået, og ifølge disse var der ingen tvivl om, at der også forekom ulykker på landet før mekaniseringen. I de ældste årbøger er der ingen oversigter over almindelige, ikke-dødelige arbejdsulykker. Der er dog tabellen 'Dødsfald ved ulykkelige Hændelser', opdelt i København, provinsbyer og landdistrikter, som giver indsigt i, hvilke ulykker der kunne forekomme. Som et eksempel vises på næste side den samlede og udspecificerede ulykkesstatistik for landdistrikterne i året 1902:

Knusning i maskine	10
Skade ved kørsel og ridning	
Jernbaner	6
Alm. vogne	16
Ridning	8
Andet	1
Stød, slag, knusning	
Nedstyrt. vindue/trappe	4
Nedstyrt. tag/stige	4
Knusning v/omstyrtende genstande	5
Andet	7
Drukning	
Badning	4
Kuldsejlning og lign.	17
Fald gennem is	34
Beruselse	21
Andet	52
Anden døds måde	
Brøndgravning	10
Ihjelligning og lign.	10
Hængning	4
Beruselse	5
Lynnedslag	1
Skydning	5
Forbrænd. og skoldning	9
Forgiftning	5
Ihjelfrysning	11
Andet	10
Usikre dødsfald	
Strandvaskere	15
Ulykkelige hændelser	9
Andre	14

I undersøgelsessammenhæng er det især kategorierne om nedstyrtninger og de almindelige vogne, der har interesse, da de umiddelbart siger noget om de risici, der fandtes ved arbejde på landet.

Efter gennemgangen af de statistiske årbøger blev der gennemført ti interviews, primært med landmænd. Formålet med interviewene var at få indblik i landmændenes egne holdninger til deres arbejde og de risici, dette medførte. Forudsætningen for at deltage i interviewene var en vis alder, idet det for projektet var vigtigt, at landmændene f.eks. havde prøvet at arbejde med heste. For at få en anden vinkel på landmænds holdning til ulykker blev også tre landsbylæger interviewet.

For ikke at 'male mig ind i et hjørne' så længe emnet var nyt, satte jeg ikke en geografisk afgrænsning på de interviewedes tilhørssted. I øvrigt har der ikke været en markant forskel på de arbejdsmetoder, man har brugt på landet, så på dette punkt adskiller sønderjyske landmænd sig ikke meget fra andre danske landmænd.

Set fra et samfundsvidenskabeligt synspunkt burde der gennemføres flere end ti interviews, før det ville være acceptabelt at drage håndfaste konklusioner. I denne sammenhæng handlede det dog mest om at afgøre, om denne form for data kunne bidrage til en belysning af emnet. Efter ganske få interviews var dette bekræftet. Der er en bemærkelsesværdig konsekvens i svarene, og alle de interviewede landmænd udtrykker på et eller andet tidspunkt, at de tog chancer, og "at når man ser tilbage på det, var det nok lidt dumt".

De gennemførte interviews tegner et billede af en befolkningsgruppe, der har kendt til risiciene, men som i generation efter generation har lært at leve med dem og arbejde uden om dem til det punkt, hvor risiciene ikke længere var andet end en del af de almindelige livsvilkår på landet.

Sent i undersøgelsens forløb blev jeg gjort opmærksom på en stor samling af arkivalier, der alle omhandler de sønderjyske forsikringsamter i tiden efter 1864. Arkivalierne ligger på Landsarkivet i Aabenraa og består primært af skadesanmeldelser til de tyske Landwirtschaftliche Berufsgenossenschaften. Efter krigen i 1864 kom sønderjyderne under tysk lovgivning, hvilket blandt andet betød, at danske landmænd, ligesom de tyske, i 1888 fik pligt til at oprette en ar-

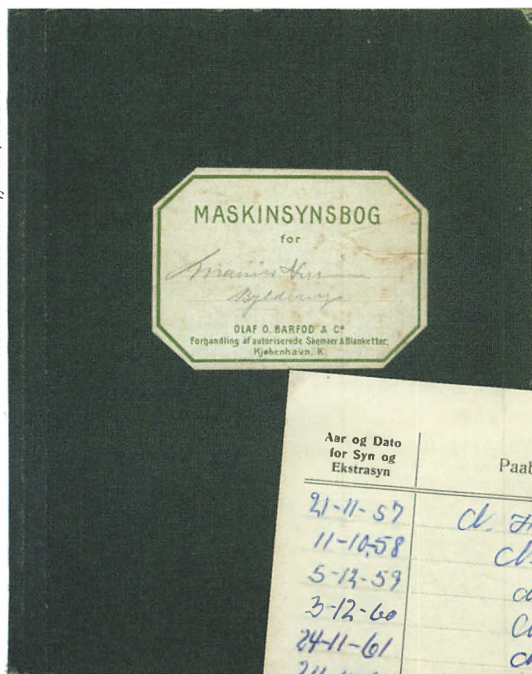
bejdstagerforsikring. Der er ingen tvivl om, at der her ligger en spændende historie og en vigtig vinkel på hele spørgsmålet om risici og holdningen hertil på landet.

Desværre var arkivalierne ikke nemme at gå til, og tydingen af de håndskrevne anmeldelser blev mere tidskrævende, end tidsrammen kunne bære.

Det lykkedes dog at tyde få sager, og det er spændende læsning, især fordi der ikke er tale om dødsulykker men

Marius Nissen, Bylderup, tog sin maskinsynsbog i brug i december 1939. I 1940 blev der ikke ført tilsyn, men herefter fremgår det, at tilsynet har været forbi hvert år. I 1958 overtog sønnen både gården og maskinsynsbogen.

Fotos: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Side i maskinsynsbogen med anmærkning om manglende afskærmning.

År og Dato for Syn og Ekstrasyn	Paabudte Sikkerhedsforanstaltninger	Tidsfrist for Udførelsen
21-11-57	C. H. Nielsen	
11-10-58	C. H. Nielsen	
5-12-59	N. H. Nielsen	
3-12-60	N. H. Nielsen	
24-11-61	N. H. Nielsen	
24-11-62	C. H. Nielsen	
9-11-63	C. H. Nielsen	
1964	C. H. Nielsen	
26-11-65	C. H. Nielsen	
10-9-66	N. H. Nielsen	
23-9-67	Hans E. Pedersen	
4-10-68	H. E. Pedersen	
6-9-69	H. E. Pedersen	
20-10-70	H. E. Pedersen	
19-11-71	H. E. Pedersen	

om personskade. Blandt andet beskrives fald fra hestevogne, fingre i hak-kelsemaskiner og amputationer som følge af uforsigtig omgang med tærskværk.

Et spørgsmål om holdning?

Skadesanmeldelserne peger på, at arbejdet i landbruget ikke var uden risici, også før mekaniseringen, og dette bakkes op af de statistiske årbøger. Der er dog ingen tvivl om, at risiciene øgedes i takt med, at flere maskiner blev introduceret. Allerede i slutningen af 1800-tallet var der blevet introduceret flere maskiner, der betød en betydelig effektivisering af landbrugsarbejdet. Mange gårde havde i 1860'erne adgang til dampdrevne tærskværk, og senere blev dampen erstattet med vindkraft, og fra omkring 1907 anvendte flere landejendomme elektromotorer til tærskværkerne. Senere kom omgang med farlige kemikalier og pesticider med i beregningerne.

Den voksende maskinpark betød, at Teknologisk Institut i København i 1910 oprettede kurser i maskinbrug for unge landmænd. Ikke alle landmænd havde mulighed for at tage disse kurser, så et udvalg bestående af repræsentanter fra landbrugets organisationer og stadfæstet af Landbrugsministeriet påbegyndte arbejdet med en 'Maskinbog for Landmænd', som udkom første gang i 1912. Bogen indeholder nyttige tips til rust- og læderbeskyttelse, oplysninger om elektromotoren, vindmotoren, vandkraftsanlæg m.m.

Det er dog især de sidste par sider, der omhandler forebyggelse af ulykkestilfælde, der har interesse. I de første oplag drejer det sig om en enkelt side, der henviser til den maskin-synsbog, alle landmænd ved lov skulle have liggende let tilgængelig, for "at det kommunale Tilsyn i den efter endt Undersøgelse kan anføre de Sikkerhedsforanstaltninger, der skal træffes, og Fristen for deres Udførel-

Det moderne tærskværk fremvises med glæde og stolthed. Tærskværket, som er fra omkring 1910, er formentlig drevet af en 4-takters Deutz petroleumsmotor.

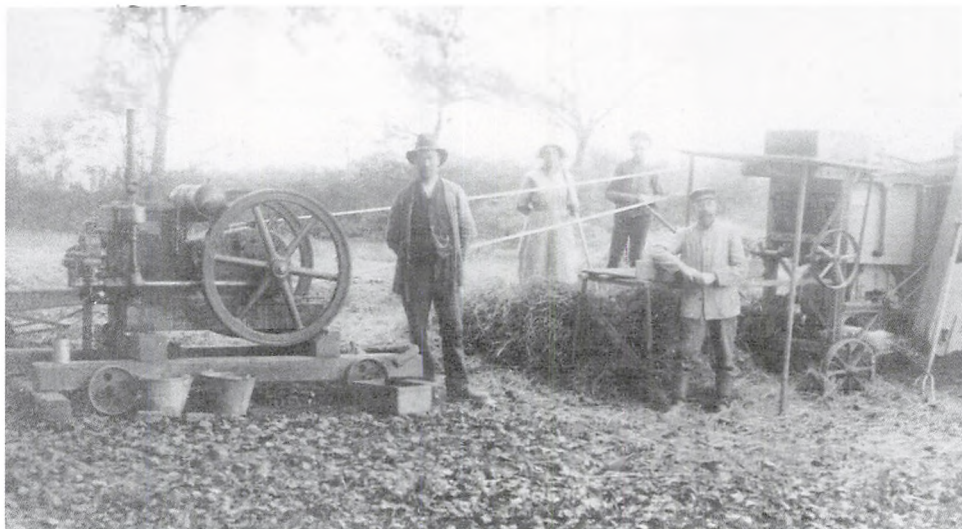

Foto: Museum Sønderjylland, Oldemorstof.

se". Dertil en lille sentens: "Det er bedre at forebygge et Ulykkestilfælde end at mildne dets Følger".

I årenes løb udbygges afsnittet om ulykkesforebyggelse lidt, blandt andet med et afsnit om brandforebyggelse og sikring af brønde. Det er dog tydeligt, at Maskinbog for Landmænds vigtigste sikkerhedstip er maskinsynsbogen. Hvordan landmændene forholdt sig til maskinsynsbogen er en helt anden sag.

Maskinsynsbogen havde været lovpligtig, siden 'Maskinbeskyttelsesloven' blev vedtaget i 1889.

Marius fra Sønderjylland, der er pensioneret læge og opvokset på landet, fortæller:

"Man havde ikke det, man i dag kalder arbejdstilsyn, men der kom en mand rundt, og det blev kaldt maskintilsyn. I princippet skulle han komme uanmeldt, men du kan godt forestille dig, at når han kom til landsbyen, så begyndte man at ringe til hinanden, og så fik man monteret afskærmningerne på. Det spredte sig jo som en løbeild. Sådan var det".

Thomas fra Sjælland, der arbejder med maskinsikkerhed, kan ligeledes bidrage:

"Det var først i 1975, at de [landmændene] kom ind på den samme lovgivning som det øvrige land. Før den tid der havde man en speciel lovgivning og tilsynsførende i landbrug, som var anderledes - det var under Arbejdstilsynet - men man havde de der kommunale tilsynsmænd. Det var smeden, der kom ud og så, om det var i orden og så videre. Og samtidig skulle han jo passe på ikke at genere sine kunder [...]".

Søren fra Nordjylland, pensioneret landmand, har lignende minder:

"Men det var også sådan tit, at maskinsynsmanden, det kunne være en pensioneret tømrer eller sådan noget, når han var ovre og lave syn og fandt ud af, at skærmen manglede på kværnen eller sådan nogle ting, så blev der lavet den aftale, at synsmanden, den gamle tømrer, selv skulle lave skærmen og komme med den."

Der er noget, der tyder på, at de lovpligtige maskinsynsbøger ikke har gjort et overvældende indtryk. Dermed ikke sagt, at der slet ikke tænktes på sikkerhed. Der har været rutiner, man kunne falde tilbage på, og de fleste har været opmærksomme på at sikre deres børn, ofte pga. ulykkelige fortilfælde.

Thomas fra Sjælland fortæller:

"Men der var rutiner, som skulle overholdes. Man vidste godt, når man spændte hestene for, at man koglede først og så skaglerne sidst, og omvendt når de skulle spændes fra og så videre, og ve den, der ikke gjorde det. Jeg har standset sådan et spand løbske heste foran en slåmaskine. Sådan en kan jo tordne gennem en by og lave sådan en ravage. Sådan nogle ting var der. Alting gik jo med håndkraft, og jeg kan huske første gang, at jeg stillede en høtyv. Så stillede jeg den selvfølgelig med piggene nedad og skaftet opad. Nej, sagde de så, du skal sætte den den anden vej. Nej, siger jeg så, hvis jeg nu ryger ned fra læsset, så får jeg det der op i mig. Ja, siger han så, men vi kan fortælle dig mange historier om folk, der har fået skaftet i stedet for. Altså sådan en underlig ting, altså det var meget bedre, du bliver spiddet på piggene, så kommer du ikke længere, end at du får jaget skaftet op i livet".

Thomas er som den eneste af de in-

terviedede ikke ud af en landmandsfamilie, så de gode råd har måske gjort et større umiddelbart indtryk, hvor de andre så at sige har fået det ind med modermælken. Som tidligere nævnt er der noget i interviewene, der peger på, at den afslappede holdning til arbejdet har fulgt landmænd i generationer. Dette understreges, når samtalen drejer ind på omgang med pesticider og kemikalier som i det følgende uddrag fra interview med Børge, pensioneret landmand fra Sønderjylland:

Interviewer: "Har du arbejdet med, hvad vi i dag kender som farlige stoffer, f.eks. kviksølv, uden beskyttelse og hvis ja, hvorfor den manglende beskyttelse? Vidste du, det var farligt?"

Børge: "Ja, jeg har arbejdet med det,

og vi havde vel også fået at vide, hvor farligt det var, men når jeg tænker tilbage, har jeg da ikke været omhyggelig nok. Men jeg har da været med fra starten af. Som ung kom der DDT, og det var et år eller to, det var fremme. Så blev det forbudt, og så kom det i væsker. Og vi har da også fået vejledning fra landbrugsforeningen om, hvordan vi skulle bære os ad. Jeg mener da, at jeg et par gange har været på sådan et dagskursus, hvor vi fik at vide, hvor farligt det var. Og at vi skulle passe på".

Interviewer: "Var det her, eller da du var på Als?"

Børge: "Den ene gang var på Als og én gang, mens vi boede her. Konsulenterne fra det firma, der fremstillede det, var der jo og talte om det,

I 1951 påbegyndte Jens Freudendahl produktionen af selvbinderen, som blev solgt under navnet 'Letbinder' og kunne drives med kun én hest.

Foto: JF-STOLL's billedarkiv.

hvordan vi skulle forholde os. Men det varede da nogle år, før jeg brugte masken, når jeg var ude at sprøjte. Men jeg gjorde det da de sidste år.

Til at begynde med betragtede landbrugene det som noget pjat, så alvorligt kunne det vel ikke være, men det har det jo nok været. Det er først senere hen, man er blevet klar over, hvor farligt det skidt var”.

Landmænd har længe arbejdet med sundhedsskadelige stoffer. I begyndelsen af 1950'erne begyndte man at bejdse såsæden i kviksølv for at forhindre den i at blive angrebet af utøj og skimmel. Indtil 1970 var der hovedsagligt tale om tørbejdning, hvor kornet blev pudret med det kviksølvholdige bejdsemiddel, enten i særlige anlæg eller ude på de enkelte gårde.

Om dette fortæller Thomas Roos:

“Så blev det forår, så bejdsede vi det her såsæd selv. Man fik kviksølvbejdse hjem, sådan et rødbrunt pulver, det støvede ad helvede til. Vi stod og skovlede det frem og tilbage på gulvet. Jeg kan huske, der kom nogle historier, hvor hønsene blev mærkelige, når man gav dem resterne af det. Der stod godt nok på sækkene, at man ikke måtte fodre med det, men det gjorde man jo alligevel. [...] Der var heller ikke noget med støvmaske eller noget”.

Børge Rasmussen fortæller om kviksølvbejdse:

“[...] vi fik det jo hjem i sække, og så passede det jo ikke altid lige, og der blev måske en sæk eller halvanden tilovers. Og det tænkte vi jo ikke over, det blev smidt op på loftet, og så havde jeg en gammel karl, han skulle knuse kornet til svinene, det var hans arbejde, og da havde jeg smidt de sække derop, og så kunne

han tage en skovlfuld engang imellem og smide mellem det andet korn. Hvorfor, ved jeg ikke, men han var sådan lidt en original, så han tog det hele, og så blev svinene skidt - ja de blev helt rosa-violette. Så gik de bare lidt længere, før de kom på slagteriet. Det var uforsvarligt, det var jo menneskeføde. Det gjorde man bare. Det har jo været omkring 1970. Ja, de blev jo syge, og jeg havde dyrlægen nede at se på dem, og han sagde, at de bare skulle gå lidt længere, inden de kom på slagteriet. Det ville ikke have gået i dag, da ville de jo være blevet destrueret. Konen, jeg arbejdede for, skulle have 60-års fødselsdag - og ville have dyrlæge, for vi kunne ikke have sådan nogle rosa svin gående”.

I denne artikel har jeg præsenteret nogle af de foreløbige undersøgelsesresultater af projektet ‘Der er så farligt ude på landet - risici og arbejdsforhold i landbruget 1850-1990 - et spørgsmål om holdning?’ Det har givet et lille indblik i en ikke særlig veldokumenteret del af landbrugets kulturhistorie. Som det fremgår, har jeg indtil videre primært arbejdet med tiden lige omkring mekaniseringen, især ved hjælp af de gennemførte interviews. Derfor bliver det spændende at arbejde videre med de sønderjyske skadeanmeldelser. Denne omfattende arkivserie er i sig selv et tegn på, at der skete ulykker på landet, før de store maskiner gjorde deres indtog i landbruget, og den vil forhåbentlig på sigt kunne tegne et unikt billede ikke blot af landbrugets risici, men også af de vilkår, man arbejdede under, før traktoren og andre maskiner gjorde arbejdslivet farligere - men også en hel del lettere. ■

Den sidste skipperfamilie fra Kalvø

Af Mikkel Leth Jespersen

Kalvø i Genner Bugt er nært forbundet med historien om Aabenraa-matadoren Jørgen Bruhn og hans anlæggelse af et skibsværft på øen i midten af 1800-tallet, da byens verdensomspændende søfart var på sit højeste. Efter knap to årtier lukkede værftet, og dermed gled øen atter ud af Aabenraas søfartshistorie. I 1930'erne blev Kalvø dog hjemsted for et lille familierederi, der havde sine småskibe indregistreret på øen frem til 1950'erne. I artiklen fortæller museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen historien om familien Petersen og dens skibe, som er et lille og endnu lidet beskrevet kapitel af Aabenraa-egnens søfartshistorie.

IVÆRKSÆTTEREN AF FAMILIEREDERIET på Kalvø var skibsfører og skibstømrer Niels Hansen Petersen (1886-1965) fra landsbyen Sønderballe på den nordlige side af Genner Bugt. I 1930'erne købte han to gamle træskibe, som han slæbte til Kalvø. Der blev de sat i stand med egetræstømmer fra de omkringliggende bondeskove. Skibene blev bygget op fra bunden med hjælp fra husmand og bådebygger Jes Nielsen, som også var fra Sønderballe.

Det blev til to fine motorgaleaser. Den første, som han købte i 1930, blev døbt 'De Seks Brødre', da Niels Petersen havde hele seks sønner: Hans Peter, Albert, Niels, Karl, Sigfried og Broder. Den anden galease, som han købte i 1934, blev døbt 'De To Søstre' efter hans to døtre, Klara og Anette.

Albert Petersen og 'De Seks Brødre'
I en periode var ejerens næstældste søn, Albert Petersen (f. 1911), skipper på 'De Seks Brødre'. Han blev senere en betydningsfuld person i Aabenraas historie, da han i 1963 var blandt stifterne af Aabenraa Maskinfabrik og Flydedok A/S, det senere Aabenraa Værft A/S. 'De Seks Brødre' var oprindeligt bygget i Wewelsfleth i Holsten ved Elbens munding, og da det blev købt til Kalvø hed det 'Christian Viether'. Det blev renoveret og forsynet med en motor på 38 hk.

Martin Paulsen, der sejlede med 'De Seks Brødre' fra november 1937, fortæller, hvorledes det gik "fra havn til havn med al slags gods, og det var lige fra koks og briketter til korn, kunstgødning, porcelænsler fra Lübeck, men især sejlede vi med tømmer fra svenske havne". Det var hårdt arbejde om bord, da den blot tre mand store besætning selv skulle foretage både lastningen og losningen af skibet. Så vidt muligt blev sejlene sat for at støtte skibets motor, så man kunne spare på brændstoffet. Martin Paulsen måtte senere afmønstre skibet på grund af en alvorlig skade på armen, som han fik i forbindelse med en tung lastning i Halmstad og en efterfølgende forværring under en landgang i København.

Skibet var også hjemmehørende på Kalvø i 1950, og da var det blevet forsynet med en større motor på 100 hk. Da Martin Paulsen senere mødte Albert Petersen, kunne han fortælle, at

'De Seks Brødre' var blevet solgt til en rig mand i Skotland.

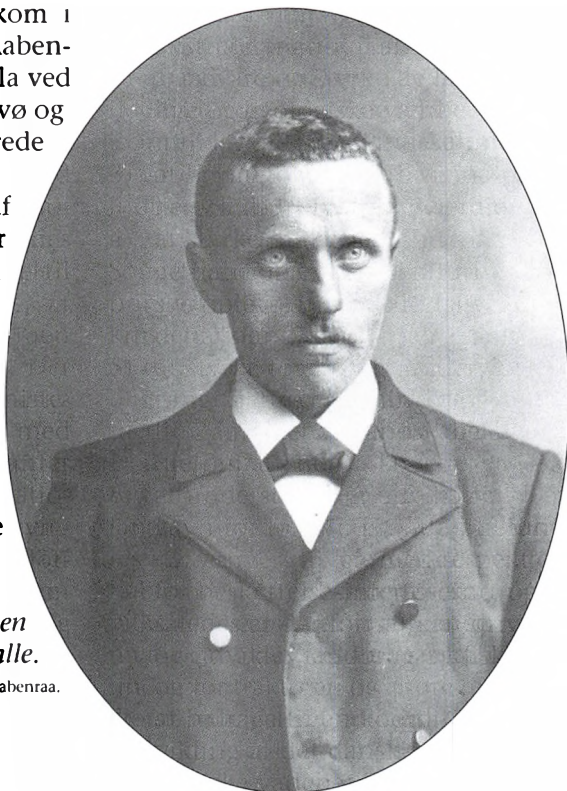
Albert Petersen, der havde været bosat i Vejle siden 1941 på grund af et sammenstød med en lidt for tyskervenlig toldbetjent under krigen, købte i 1957 Kalvø af landmand Christian Beck for 324.000 kr. Det var planen, at der atter skulle være skibsværft på øen. Han opgav dog sit forehavende, da det viste sig vanskeligt at få myndighedernes tilladelse, ligesom den konkrete etablering af værftet blev for problematisk. Kalvø blev derfor solgt videre til Junckers Savværker i Køge, hvis planer om at anlægge en cellulosefabrik på øen ligeledes kuldsejlede af miljømæssige hensyn. I 1975 blev øen solgt til Miljøministeriet.

Albert Petersens skibsværft kom i stedet til at ligge på havnen i Aabenraa. Selv bosatte han sig i en villa ved Genner Strand. Udsigten til Kalvø og de forliste værftsplaner generede ham tilsyneladende ikke.

Siden de sidste sejlskibe løb af stablen i 1880'erne, havde der ikke været værftsaktivitet i byen. Det kom der nu, omend på en noget anden facon end tidligere. Værftet lejede havnens flydedok og gik i gang med reparationer og skibseftersyn. Til at begynde med sejlede Albert Petersen fortsat som skipper på et af sine egne

skibe, men i 1965 gik han i land for at påtage sig hvervne som direktør og dokmester for værftet. I 1969 nybyggede man det første skib, men ellers blev værftet specialiseret i skibsførlængelser. Alberts søn, Robert Petersen, blev en af hovedkræfterne på Aabenraa Værft, som var i familiens eje frem til 1990.

Hans Peter Petersen og hans skibe
Skipper på 'De To Søstre' af Kalvø var ejerens ældste søn, Hans Peter Petersen (f. 1910). Skibet var bygget i 1908 i Spickerhorn ved Wilhelmshaven og havde både heddet 'Aline' og 'Iduna', før det kom til Kalvø. Da Niels Petersen købte det, lå det med brændt agterende i Grenå. Han fik det da også

*Bådebygger Niels Hansen
Petersen fra Sønderballe.*

Foto: Museum Sønderjylland, Kulturhistorie Aabenraa.

for kun 15 kr., som også dengang var et meget lille beløb for et skib. Under renoveringen på Kalvø blev det forlænget, fik styrehus og ilagt motor. Det ødelagte sejlskib gennemgik altså en betydelig forvandling. Dette, at de gamle sejlskibe blev forsynet med motor, var en generel udvikling fra århundredets begyndelse, og i 1930'erne kom de sidste 10% af skibene også med på vognen.

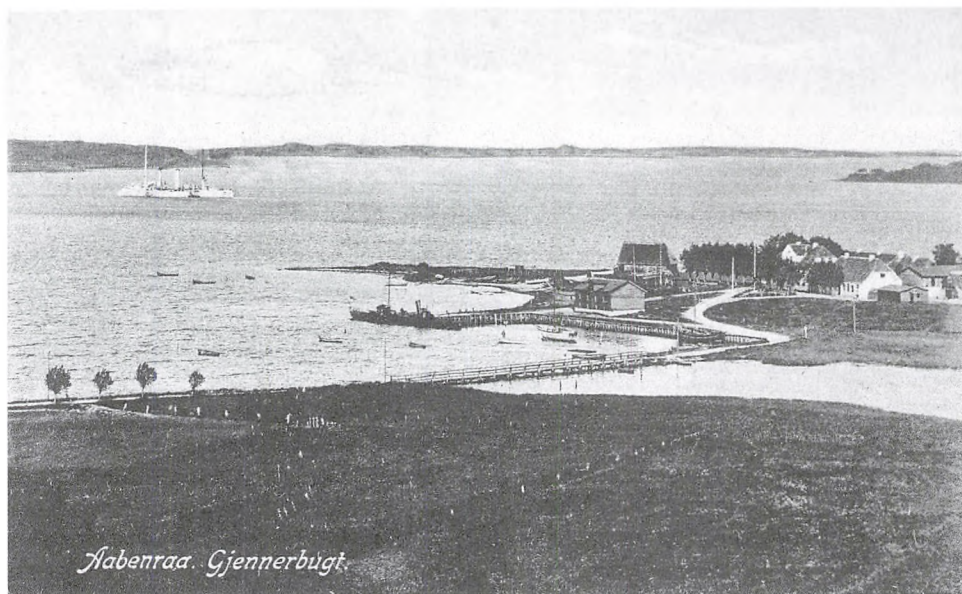
I 1944 overgik 'De To Søstre' til Niels Petersens hustru, Anna. De to var rykket nordpå ligesom sønnerne Albert og Hans Peter. Sidstnævnte havde anskaffet sig en lejlighed i Strib ved Middelfart. Det meste af tiden boede Hans Peter dog om bord på skibet sammen med sin medsejlende hustru, Astrid Anna. Det var forholdsvis udbredt blandt småskibenes kaptajner, at de havde hustruen med om bord. Så slap de for at føre dob-

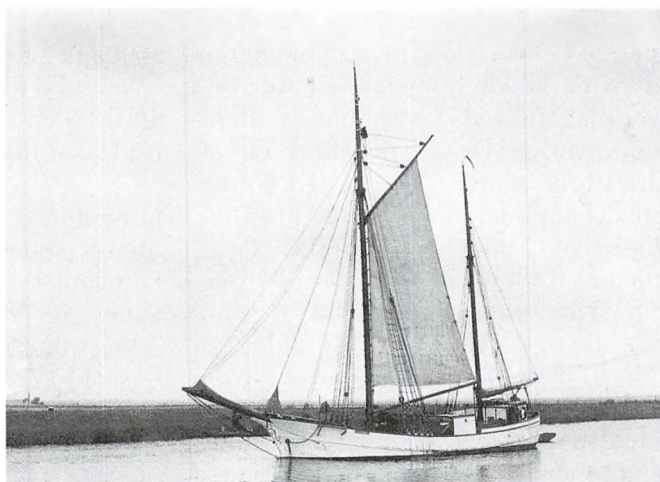
belt husholdning og kunne have et fælles familieliv.

I 1952 blev skibet solgt til Lorens S. Schwartz i Egersund, som omdøbte det til 'Kirsten'. Det fortsatte altså i småskibsarten langs de danske kyster. 'Kirsten' blev senere solgt til København, hvor hun efter længere tids forfald sank ned på bunden af havnen, hvor vraget formentlig ligger endnu.

Efter salget af 'De To Søstre' købte Hans Peter Petersen skibet 'Passant'. Det var bygget i den hollandske by Groningen i 1922, målte 99 bruttoregistertons og kunne laste ca. 155 tons. Under en rejse fra Horsens til København i 1960 grundstødte det på Sveriges vestkyst. Det var altså ikke helt rigtigt, når kaptajn Petersen senere pralede af, at han aldrig havde haft "en eneste skade, end ikke en grundberøring" i alle sine år i små-

Postkort med Kalvø og Genner Bugt. Billedet er taget under Første Verdenskrig, da der ligger et tysk krigsskib i bugten og et i havn ved Kalvø.

'De seks Brødre'.

skibsfarten. I slutningen af 1965 blev skibet solgt, og ifølge familiens oplysninger ligger det i dag som husbåd i Københavns Sydhavn.

I 1967 købte Hans Peter Petersen skibet 'Evanna' af Nørresundby, som han omdøbte til 'Solita'. Skibet var også bygget i Groningen, men var af nyere dato, årgang 1932. Det målte 116 bruttoregistertons, og lasteevnen var ca. 155 tons ligesom 'Passant'. I de første år var det fortsat indregistreret i Nørresundby, men i 1970'erne blev det omregistreret til Middelfart og blev således - i modsætning til sine forgængere - aldrig hjemmehørende på Kalvø eller i Aabenraa.

'Fru Solita'

I 1978 gav Astrid Anna Petersen - eller 'fru Solita', som hun hed blandt parrets venner - et interview til damebladet Hendes Verden om sit liv som sømandskone. 'Solita' lå på daværende tidspunkt i Svendborg Havn, hvor den 65-årige Astrid Anna viste rundt på skibet. På billederne præsenterer hun stolt de trange forhold om bord samt den medbragte cykel på dækket.

Hun fortæller, hvorledes hun havde sejlet med på sin mands skibe i over 40 år. Parret, som nu udgjorde hele skibets besætning, havde også haft deres to døtre med om bord, indtil de nåede skolealderen. Derefter blev de sat i land hos deres mormor og sejlede kun med forældrenes skib i ferierne. Senere kom børnebørnene med ud at sejle, når de havde ferie. Hun fortæller også om, hvordan parret begik deres livs dumhed, da de engang solgte et af deres skibe og købte en pølsebar i land; "vi kunne ikke finde os i at være landkrabber, så vi solgte hurtigt hus og pølsebar og tog ud at sejle igen". Arbejdsdelingen om bord var klar: "Vi har delt arbejdet op sådan, at Hans Peter har kommandoen over skibet og jeg over beboelsen, og i øvrigt taler vi os til rette". Da den sidste bedstemand afmønstrede tilbage i 60'erne, havde kaptajnsfruen dog måttet tage duelighedsbevis, da der skulle være "to mand med papirer om bord".

Det var ikke, fordi de tjente ret mange penge på at sejle rundt længe, men nu kunne de ikke rigtig finde

sig tilpas med andet. Livet til søs og særligt det sociale samvær i havnene, hvor de havde opbygget en stor bekendtskabskreds, var blevet dem uundværligt. De sejlede endnu i ni af årets tolv måneder, kun i den koldeste del af vinteren flyttede de ind i lejligheden i Middelfart. Hun sluttede af med at fortælle, at antallet af danske småskibe eller 'havets husmænd', som de også blev kaldt, var faldet fra 770 til blot 14 i den tid, parret havde sejlet. Der var øjensynlig en stærk identitet knyttet til hvervet blandt ejerne af den skrumpende småskibsflåde.

Snart var der et småskib mindre i de danske farvande. Sidst på året solgte Hans Peter Petersen 'Solita' til rute-fart i Vestafrika, nærmere betegnet Dakar i Senegal, med overdragelse til den nye ejer med det eksotiske navn Jose Henrique Dasilva Evora Barbarosa i januar 1979. Parret flyttede derefter ind i deres hidtidige vinterlejlighed og købte en lystbåd. Familiehistorien fortæller, at køberen af 'Solita' var en våbensmugler, der sejlede ulovlige våben til apartheidregimet i Sydafrika. Da skibet var på vej med

en sending ammunition fra Norge, skulle det angiveligt være blevet konfiskeret ud for Spanien. I begyndelsen af 1980'erne sejlede det dog fortsat fra Dakar med danske kaptajner. ■

Litteratur og kilder

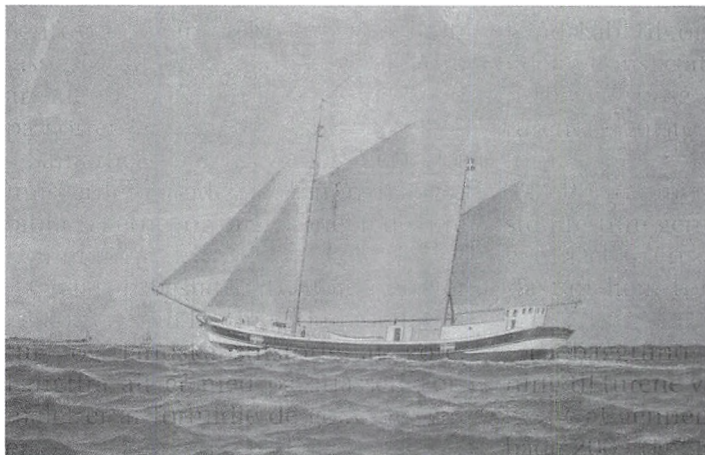
Arkivet på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, kartotekskort over de enkelte skibe.

Asmussen, Benjamin: *Småskibsfarten i Danmark i tiden omkring verdenskrigene*, Maritim Kontakt 33, København 2010.
Ellehaug, Claus: *Skibe fra Egersund og Gråsten - center for sønderjysk småskibsfart*, Viborg 2006.

Faaborg, Svend Aage: *Aabenraa Værft gennem 25 år. 1963 – 1. februar – 1988*, Aabenraa 1988.

Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa. Diverse fotografier og udklip.
Paulsen, Martin: 'De seks brødre', *Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening 2000*, 17. Årgang, side 26-33 også trykt i *Det gamle Løjt* 2003, side 26-30.

Petersen, Holger Munchaus: 'Caroline's mand – Albert Hansen Petersen', *Caroline og de andre*, Helsingør 1995, side 37-48.
Søfartens Biblioteks hjemmeside: www.sbib.dk/skibsliester.htm

Maleri af 'De to Søstre', signeret B.E. Bengtsson 1942. Nederst står der, at skibet blev ført af H.P. Petersen.

Nationalpark Vadehavet

Af Anne Marie Overgaard

Vadehavets nyvundne status som nationalpark har ført til en lang række lokale initiativer, der hver især er med til at forme Nationalpark Vadehavets videre udvikling. Museumsinspektør Anne Marie Overgaard beretter om tilblivelsen og udviklingen af landets største nationalpark.

DEN 16. OKTOBER 2010 blev Nationalpark Vadehavet indviet. Nationalparken, der er den største danske nationalpark, strækker sig fra Skallingen og Ho Bugt i nord til Margrethe Kogen og de ydre koge i Tøndermarsken i syd. Ud over at være den største, er Nationalpark Vadehavet også Danmarks vådeste, idet størstedelen af nationalparken er hav. De tre vadehavsoer Rømø, Mandø og Fanø ligger alle i Nationalparken.

Oprettelsen af nationalparker i Danmark

Danmark har indtil for få år siden, som et af de få lande i Europa, ikke haft en egentlig nationalpark. I 2008 indviedes Nationalpark Thy og i 2009 Nationalpark Mols Bjerge. Desuden er to andre nationalparker på tegnebrættet, nemlig Nationalpark Skjern Å og Nationalpark Kongernes Nordsjælland, der begge er udpeget men endnu ikke oprettet.

Baggrunden for at oprette nationalparker i Danmark er, at naturen skal have bedre plads til at udvikle sig inden for større sammenhængende områder og dermed få en bedre dy-

namik. Endvidere skal befolkningen have mulighed for at opleve og have adgang til en mere storslået natur, som har en særlig betydning både nationalt og internationalt.¹⁾

Hvorfor Vadehavet?

Vadehavet strækker sig fra Ho Bugt i nord til Den Helder i Holland i syd - en strækning på ca. 500 km. Som et af Europas vigtigste naturområder figurerer det på listen over Particularly Sensitive Sea Area (PSSA) i eksklusivt selskab med bl.a. Great Barrier Reef i Australien og Galapagosøerne ud for Ecuadors kyst. Vadehavet indgår desuden i Natura2000-netværket af beskyttede områder i EU.

Som naturområde er Vadehavet af vital betydning for de 10-12 millioner trækfugle, der forår og efterår lægger vejen forbi, når de er undervejs mellem deres yngle- og rasteplasser. Blandt trækfuglene er især stærene kendt for det spektakulære skue, de fremviser, når de forår og efterår samles i store flokke og skaber deres 'sort sol'. Der findes desuden i Vadehavet den største koncentration af spættede sæler i Danmark.

Landskabet er formet af både natur og mennesker. Det består mod land af gestens bakkeøer og hedesletter, fortsætter i den flade og frodige marsk og ender sluttelig i vaden, hvor havet to gange i døgnet trækker sig tilbage.

De mange kulturspor vidner om menneskets tilstedeværelse i Vadehavet: Værfterne i marsken og den ka-

rakteristiske bebyggelsesstruktur med landsbyerne på gestranden, hvor menneskene bosatte sig, inden de første havdiger blev bygget. Digerne skulle beskytte mod de tilbagevendende stormfloder og gav samtidig mulighed for at udnytte den frugtbare marskjord mere effektivt. Pumpe-møller og pumpestationer i Ballum og Tøndermarsken vidner om, at bagvand her, i ligeså høj grad som havet, har været en udfordring for marskens indbyggere. Alt dette er med til at gøre Vadehavet til et helt unikt område i Danmark.

Frem mod en nationalpark i Vadehavet

Arbejdet med at oprette nationalparker i Danmark begyndte med regeringens

nedsættelse af pilot- og undersøgelsesprojekter i 2002. I årene 2003-2005 blev der med støtte fra Fri-luftsrådet gennemført i alt syv pilot- og tre undersøgelsesprojekter for at undersøge mulighederne for nationalparker i praksis. Vadehavet var udpeget blandt de syv pilotprojekter.

Pilotprojekt Nationalpark Vadehavet

Pilotprojekt Nationalpark Vadehavet var organiseret med en styregruppe, en koordineringsgruppe og fire arbejdsgrupper. Styregruppen var sammensat af i alt 20 repræsentanter fra de to deltagende amter, Ribe Amt og Sønderjyllands Amt, repræsentanter for kommunerne Fanø, Højer og Skærbæk (herunder Rømø Havn) og

Her forberedes indvielsen af Nationalpark Vadehavet på Rømø. Ministeren skulle herfra videre til hovedindvielsen i Ribe og senere til Fanø.

Foto: Anne Marie Overgaard.

desuden lokale repræsentanter for en række interesseorganisationer. Desuden var Trafikministeriet, Fødevarerministeriet og Miljøministeriet repræsenteret. Styregruppens opgave var at udarbejde en vision for Vadehavsområdet, sikre et tilstrækkeligt vidensgrundlag samt opstille en model for administration og formidling af en evt. nationalpark.

En koordinationsgruppe skulle sikre såvel den interne som eksterne koordinering af projektets forskellige aktiviteter og processer. Opgaven blev varetaget i fællesskab af Ribe og Sønderjyllands Amter og Skov- og Naturstyrelsen. Gruppen bestod af formand og næstformand for styregruppen samt repræsentanter fra miljøafdelingerne i de to amter og én fra Amternes Vadehavssamarbejde.

Fordi vadehavsområdet er så stort, blev der også nedsat fire arbejdsgrupper: Tønder/Højer, Skærbæk/Rømø, Ribe/Mandø og Esbjerg/Fanø. Der blev udpeget en formand, der stod for indkaldelse og afholdelse af møderne samt sørgede for, at borgernes ideer og ønsker blev givet videre til styregruppen i skriftlig form.

Den Nationale Følgegruppe

I februar 2004 nedsatte miljøministeren Den Nationale Følgegruppe med 32 medlemmer med repræsentanter for erhvervs- og interesseorganisationer, relevante ministerier og styregruppeformændene for de syv pilotprojekter. Følgegruppen skulle komme med anbefalinger til udpegning og etablering af danske nationalparker, og den skulle opstille nogle modeller for nationalparkernes forvaltnings- og lovgivningsmæssige rammer. Gruppen skulle desuden ind-

samle erfaringer med etablering af nationalparker i udlandet, drøfte forskellige støtte- og tilskudsordninger og gennemføre en evaluering af pilotprojekterne.

Den endelige vedtagelse

Den 24. maj 2007 vedtog Folketinget nationalparkloven, der giver mulighed for at oprette nationalparker i Danmark.

Og endelig i 2010 kom bekendtgørelsen for Nationalpark Vadehavet, i hvilken formålet med oprettelsen af nationalparken er formuleret således:

- 1) at bevare, styrke og udvikle naturen, dens mangfoldighed, sammenhæng og dynamik, især for de internationalt betydningsfulde lavvandede havområder, vadeblader, marskenge og øvrige kystnære naturarealer,
- 2) at bevare og styrke de landskabelige og geologiske værdier i det unikke vadehavslandskab,
- 3) at bevare og styrke nationalparkens kulturhistoriske værdier,
- 4) at styrke mulighederne for særlige naturoplevelser, kulturhistoriske oplevelser og friluftsliv i vadehavslandskabet,
- 5) at styrke forskning, undervisning, naturvejledning og formidling af vadehavslandskabets værdier,
- 6) at understøtte en udvikling til gavn for lokalsamfundet, herunder erhvervslivet, med respekt for beskyttelsesinteresserne, og således at der fortsat kan drives og udvikles landbrug og fiskeri og
- 7) at bidrage til en koordineret udvikling af det dansk-tysk-nederlandsk vadehavsområde.

Organisation og arbejdsopgaver

Nationalpark Vadehavet ledes af en bestyrelse udpeget af tidligere miljøminister Karen Ellemann. Bestyrelsen har 13 medlemmer anført af formand Bent Poulsen. Desuden har hver af de fire vadehavskommuner en repræsentant. Derudover er Friluftsrådet, Dansk Landbrug, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Ornitologisk Forening, Danmarks Jægerforbund, Danmarks Sportsfiskerforbund, Digelagene samt Naturstyrelsen repræsenteret med hver et medlem.

Bestyrelsen har nedsat et Nationalparkråd, der har til opgave at rådgive nationalparkbestyrelsen "i sager af større betydning og om principielle spørgsmål". Bestyrelsen har i sit valg af, hvem der skulle udpege medlemmer til rådet, lagt vægt på den lokale tilknytning til nationalparken og på repræsentanter for de borgere, der bliver direkte berørt. Rådet har 31

Foto: Thomas Retsloff.

Miljøminister Karen Ellemann og bestyrelsesformand Bent Poulsen ankommer i vikingebåd til Ribe.

medlemmer, hvoraf de 13 er beboere inden for nationalparkens område. Formand for rådet er Mette Guldborg (museerne i Vadehavsregionen). To af rådets medlemmer er desuden repræsenteret i bestyrelsen.

Bestyrelsen arbejder i skrivende stund med to opgaver. Den ene er udformningen af nationalparkplanen, der skal danne grundlag for bestyrelsens videre arbejde. Et høringsudkast

Fugletræk og faskingård - Nationalpark Vadehavet er både natur og kultur.

Foto: Thomas Retsloff.

forventes klar til offentlig høring i april 2012. Den endelige plan skal være vedtaget senest 31. december 2012.

Den anden opgave er oprettelsen af et sekretariat, der får til huse på Tønninggaard på Rømø. Der er forventet indflytning i marts 2012.

Konkrete tiltag

Selvom nationalparkplanen altså endnu ikke er færdig, har hele processen fået initiativerne i vadehavsregionen til at boble frem. Arbejdet frem mod Nationalpark Vadehavet har for et bredt spektrum af offentlige og private aktører og ikke mindst turistbranchen sat spot på området og disse institutioners og aktørers hidtidige arbejde, og naturligvis også givet inspiration til nye tiltag. Da undertegnede kender mest til det arbejde, museerne i vadehavsregionen har været involveret i, vil jeg koncentrere mig om det. Det følgende er derfor

ikke en komplet oversigt over eksisterende publikationer og initiativer om Vadehavets natur- og kulturhistorie, men blot eksempler på initiativer siden pilotfasen.

Historisk Vadehavskultur

Allerede i pilotfasen udkom et hæfte om kulturhistorien i den danske del af Vadehavet: 'Historisk Vadehavskultur - Kulturhistorisk introduktion til det danske Vadehavsområde'. Hæftet er skrevet af Mette Guldborg fra Fiskeri- og Søfartsmuseet og er den ene del af en rapport om det hidtidige arbejde med Vadehavets kulturhistorie.

På 32 sider gennemgås fra nord til syd en række markante kulturhistoriske steder, der er særegne for vadehavsområdet.

Vadehavet - Kulturarvsatlas

I 2007 udkom 'Vadehavet - Kulturarvsatlas'. Publikationen er resultatet

Ebbe og flod ændrer konstant på udfoldelsesmulighederne i Vadehavet.

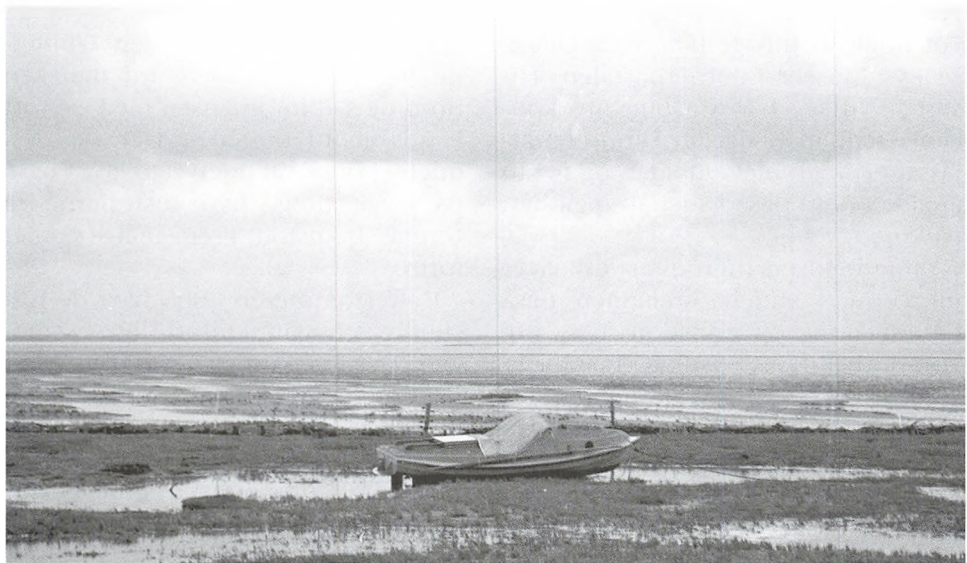

Foto: Thomas Retsløf.

af et dansk-tysk-hollandsk projekt om kortlægning af vadehavsrelaterede landskabs- og kulturarvsværdier i Danmark, Tyskland og Holland. De statsanerkendte kulturhistoriske museer i de fire danske vadehavskommuner deltog alle i projektet.

'Vadehavet - Kulturarvsatlas' er en kortlægning og beskrivelse af 77 værdifulde kulturmiljøer i by og på land, en kortlægning af bebyggede strukturer og en undersøgelse af byggeskikken i vadehavsregionen. Meningen med atlasset er, at det skal give overblik over områdets naturværdier, landskabsværdier, kulturværdier fra oldtiden til i dag samt arkitektoniske kvaliteter og byggeskik. Det er tanken, at det skal kunne anvendes i det kommunale bevarings- og planlægningsarbejde, som baggrund for debat om, hvad der er vigtigt at bevare, eller simpelt hen til at tage med under armen, når man som borger eller turist vil gå opdagelse i regionens byer og landskaber.

Historisk Atlas - Vadehavet

For nogle år tilbage lancerede Odense Bys Museer internetportalen 'Historisk Atlas'. I første omgang koncentrerede man sig om Fyn, men atlasset er siden blev udvidet, og for to år siden kom også vadehavsregionen på kortet.

Samarbejdspartnerne er ud over museerne i vadehavsregionen også bibliotekerne og arkiverne i de fire kommuner.

Opgaven består i at tilføje punkter på kortet, som har med områdets kultur- og landskabshistorie at gøre. Langt fra alt er med på atlasset. Formålet er at formidle de gode historier.

Et særligt kendetegn ved atlasset er, at der ligger flere lag kort oven på hinanden. Det betyder, at finder man sluserne ved Højer på nutidskortet, kan man vælge et ældre kort, og dermed få vist deres placering i forhold til, hvor kystlinjen gik før bygningen af Det Fremskudte Dige.

Atlasset, som kun kan besøges på nettet, findes på www.historiskatlas.dk. Der kommer fortsat nye historier på, så atlasset udvikler sig hele tiden.

Dansk-tyske busture i Tøndermarsken 2008-2010

I 2008 vandt Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder sammen med Tøndermarskgruppen Kulturregion Sønderjylland-Schleswigs kulturpris med projektet 'Det grænseløse landskab. Tosproget formidling af det fælles kulturlandskab i Vestslesvig'. Projektet gik ud på at arrangere fire busture i både den danske og tyske del af Tøndermarsken, hvor der på begge sprog blev fortalt om inddigningens, afvandingens og kogenes historie på begge sider af 1920-grænsen. Guiderne var lokale beboere fra marsken nord og syd for grænsen med et stort kendskab til området. Det var desuden et ønske at udgive en bog - også på begge sprog - hvor historierne fra turene fremstod i en mere samlet form.

I eftersommeren 2008 blev de første fire ture gennemført, ligesom bogen 'Det grænseløse landskab - Marsken mellem Tønder og Dagebüll' udkom.

På baggrund af den store opbakning til turene valgte samarbejdspartnerne at gennemføre 3-4 ture årligt i både 2009 og 2010.

Foto: Thomas Retzlöf.

Efter indvielsen afslørede Prins Joachim Nationalparkens logo.

Vadehavets Formidlerforum

Vadehavets Formidlerforum (VFF) er en række natur- og kulturformidlingsinstitutioner langs Vadehavet, der har etableret et samarbejde om formidlingen af Vadehavet. Målet er at styrke og samle natur- og kulturformidlingen i Vadehavsområdet. Projektet er muliggjort med støtte fra Friluftsrådet og støttes desuden af Kulturaftalen for Vadehavet.

VFF har samarbejdet i ca. fem år, og det er der allerede kommet en hel del ud af:

- I 2008 lanceredes undervisningsprojektet 'Mit Vadehav', hvis formål er at give elever, som bor i vadehavsregionen, kendskab til, viden om og stolthed over at bo i netop dette område. På www.mitvadehav.dk finder

man opgaver og arbejdsark, som skoler i hele landet kvit og frit kan benytte i undervisningen. Der er desuden udkommet en undervisningsbog til folkeskolen med titlen 'Vadehavet på tværs'. Ca. 50 klasser har deltaget i undervisningsprojektet hvert år siden lanceringen. 'Mit Vadehav' er i dag Nationalpark Vadehavets officielle undervisningsportal.

- VFF arrangerede i 2010 tre møder med temaerne 'Møller i Vadehavet', 'Vadehavets havne og ladepladser' og 'Landsbyer i Vadehavet'. Hvert møde havde tre-fire foredragsholdere, der fra hver deres vinkel behandlede det pågældende emne. Emnerne blev således belyst ud fra en kulturhistorisk vinkel, en kommunal planlæggeres vinkel (f.eks. i forbindelse med etab-

lering af nye vindmøller), en naturbeskyttelsesvinkel (f.eks. i forbindelse med Snæbel-projektet i Tønder) osv. Møderne resulterede i tre hæfter - et for hvert tema.

- I 2011 lancerede VFF i samarbejde med Museum Sønderjylland - Højer Mølle, Mandø Mølle og Sønderho Mølle filmen 'Møller i Vadehavet'. Filmen omhandler Vadehavets sidste tre hollandske vindmøller og landskabets betydning for møllerne. Filmen er lavet af Wessing Film og vises på de tre møller, men kan også ses på YouTube (www.youtube.com).

Afsluttende bemærkninger

Man skaber ikke en nationalpark på en nat. Arbejdet med Nationalpark Vadehavet og landets andre nationalparker vil stå på i mange år fremover, og samarbejdet mellem aktørerne - staten, kommuner, beboere, lodsejere, besøgende, formidlere og andre interessenter - er altafgørende for, hvordan det videre forløb med nationalparken udvikler sig. ■

Note

1) www.danmarksnationalparker.dk/Om/Historien

Kilder

<http://nationalparker.naturstyrelsen.dk/Vadehavet>

Via denne side kan følgende dokumenter hentes:

Guldberg, Mette: *Historisk Vadehavskultur. En introduktion til det danske Vadehavsområde*. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2005.

Lov om nationalparker (LOV nr. 533 af 06/06/2007).

Bekendtgørelse om Nationalpark Vadehavet (BEK nr. 1159 af 30/09/2010).

Det grænseløse landskab. Marsken mellem Tønder og Dagebüll. (red. Inger Lauridsen og Elsemarie Dam-Jensen) Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder 2008. *Havne og ladepladser langs Vadehavets kyst*. (red. Lene Feveile). Udgivet af Vadehavets Formidlerforum 2010.

Landsbymiljøer i Vadehavsregionen. (red. Lene Feveile). Udgivet af Vadehavets Formidlerforum 2010.

Møller i Vadehavets landskab. (red. Lene Feveile). Udgivet af Vadehavets Formidlerforum 2010.

Vadehavet Kulturarvsatlas. (red. Lis Jensen og Michael Lauenborg). Udgivet af Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen og Naturcenter Ribe 2007.

www.historiskatlas.dk

www.mitvadehav.dk

www.vadehav.dk

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

I sidste kvartal af 2011 har H.E. Sørensen bl.a. fulgt debatten i forbindelse med den slesvig-holstenske regerings skolerapport. Synspunkter i Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning, og ikke nødvendigvis for Historisk Samfunds holdninger.

En slesvig-holstensk skolerapport

Først i december udsendte den slesvig-holstenske regering en rapport om mindretalsskolerne, som noget overraskende oplyste, at den arbejdsgruppe, som var nedsat af den danske og den slesvig-holstenske regering, havde konkluderet, at "nedskæringen på de danske mindretalsskoler fra 100 til 85 pct. ikke strider mod nationale og internationale juridiske forpligtelser" (Fl.A., 10/12). Ved at påstå, at de danske medlemmer af kommissionen havde godkendt dette, tørrede regeringen i Kiel i virkeligheden sin forskelsbehandling af skolerne af på den danske regering! "Og det på trods af, at både den tidligere og den nuværende danske regering samt en lang række folketingsmedlemmer har taget kraftigt afstand fra den økonomiske diskriminering af det danske mindretal", skrev Flensborg Avis' chefredaktør Bjarne Lønborg i sin leder samme dag.

I rapporten erkendte Kiel-regeringen, at mindretallet betragter sine skoler som folkeskoler, og at mindretalsparagraffen i delstatsforfatningen er basis for politikken i Slesvig-Hol-

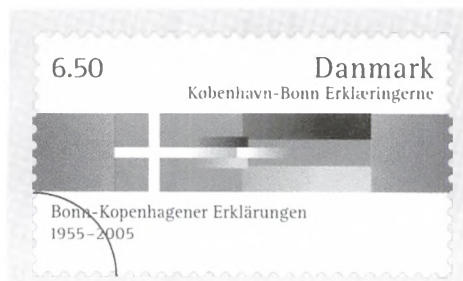
sten. Ikke desto mindre står der, at "Det ændrer dog intet ved, at mindretalsskolerne juridisk har status som 'Ersatz-Schulen in freier Trägerschaft' (alternative skoler med privat økonomi) ligesom de almindelige tyske privatskoler" (Fl.A., 10/12).

Hertil skrev Lønborg, at selv om ministerpræsident Carstensen ved sin tiltræden havde sagt, at mindretalspolitikken for ham var en "personlig hjertesag", så havde hans regering gjort sig skyldig i et "historisk mindretalspolitisk svigt ved at gennemføre økonomisk diskriminering af de danske skoler i Sydslesvig".

Den største krise siden 1955

Mindretalseksperten, rektor Jørgen Kühl fra A.P. Møller Skolen, kaldte det "den største krise i det dansk-tyske mindretalsforhold siden vedtagelsen af København-Bonn-erklæringerne" i 1955. I en lang og grundig artikel analyserede han derefter regeringens ligestilling af mindretallets skoler med almindelige privatskoler, påstanden om at danske embedsmænd var enige i denne holdning, samt at internationale forpligtelser ikke var overtrådt.

Kühl afviste alle tre punkter. Om den påståede danske accept af Kiel-regeringens opfattelse skrev han: "Ministerpræsidenten sender et bemærkelsesværdigt signal til Landdagen. ... Her fremsættes efter alt at dømme bevidst og mod bedre viden en fejlagtig påstand. Dette vil

Den danske udgave af det fælles frimærke, der blev udgivet i 2005 i anledning af 50-års jubilæet for København-Bonn Erklæringerne. Nu anses tilskudskrisen på skoleområdet af nogle for at være den alvorligste trussel mod den fredelige dansk-tyske sameksistens siden underskrivelsen i 1955.

landdagsmedlemmerne formentlig kun kunne opfatte som manglende respekt for de demokratisk valgte repræsentanter. ... Og som ringeagt over for landdagsmedlemmernes evne til selv at læse og forstå responsummet. Dermed foretager ministerpræsidenten samtidig en uhørt provokation over for Danmark, der medvirkede i kortlægningsarbejdet og udarbejdelsen af responsummet. Carstensen tager ganske enkelt Danmark og danske embedsmænd til indtægt for sin egen ønsketænkning. Det sker, skønt ikke blot den danske regering, men alle Folketingets partier kontinuerligt har fastholdt ligestillingsprincippet og utvetydigt har udtalt deres støtte til det danske mindretal".

Han fortsatte: "CDU/FDP-delstatsregeringen ønsker ganske enkelt ikke ligestilling" og sidder derved "klare henstillinger fra forbundsregeringen" såvel som "entydige forventninger fra den danske regering" overhørig. "Det danske mindretal kan ved læsningen af den aktuelle beretning næppe andet end nærmest føle sig hånet af delstatsregeringen". Den er et brud på den ellers positive mindretalspolitik, der havde præget Slesvig-Holsten. "Ministerpræsident Carstensen (viser) ... tydeligt, at han endnu ikke har forstået rækkevidden af de udenrigspolitiske følgevirkninger af

den ny mindretalspolitiske kurs, han er ansvarlig for. Faktisk udviser han en hånlig arrogance over for ikke blot det danske mindretal, men tillige over for den danske regering og forbundsregeringen" (Fl.A., 12/12).

Bør optage alle i Danmark

Generalkonsul Henrik Becker-Christensen kaldte skolesagen "det største mindretalspolitiske problem siden 1955" og krævede "ligestillingen gennemført". Han påpegede, at regeringerne i Berlin og København tog sagen så alvorligt, at spørgsmålet havde været oppe på møder mellem statsminister Helle Thorning-Schmidt og forbundskansler Angela Merkel, ligesom også udenrigsministrene Søvndal og Westerwelle havde drøftet problemet (Fl.A., 13/12).

Samme dag sagde den nyudnævnte formand for Folketingets Sydslesvigudvalg Benny Engelbrecht, at "forskelsbehandlingen af de danske mindretalsskoler er andet og mere end en lokal sag i grænselandet. Det er en principalsag, som bør optage alle i Danmark". Rapporten lignede en "fordrejning af de faktiske hændelser", fortsatte han. "Når delstatsregeringen i Kiel øjensynligt mener at kunne være den danske kritik overhørig, så bør kritikken fra dansk side fremføres i et mere klart sprog" (Fl.A.,

13/12). Også Søren Krarup fandt det "groft, at Carstensen-regeringen på den måde forfalsker forholdene", og Kim Andersen sagde, at "det truer med at rive hele gulvtæppet væk under det danske skolesystem syd for grænsen", ligesom "det vidner om, at centrale folk i delstatsregeringen i Kiel enten ikke forstår eller ikke vil forstå, hvad det vil sige at drive et skolevæsen for et mindretal" (Fl.A., 14/12).

I Landdagen

I Landdagens drøftelse af rapporten sagde Sydslesvigsk Vælgerforenings (SSWs) ordfører Anke Spoorendonk, at regeringen i Kiel har "i den grad hærget i den mindretalspolitiske porcelænsbutik, at det truer freden i grænselandet". Carstensen's partifælle, CDU'eren Susanne Herold, kritiserede derefter Spoorendonk for at "stirre sig blind på de 100 pct." og advarede mod "kun at måle mindretalspolitikken på tilskud". Det fik socialdemokraten Birthe Pauls til at svare, at "regeringen ikke har forstået en døjt af mindretalspolitikken". Desuden fandt hun, at det var "en ufatteligt frækhed at tage danskerne til indtægt for nedskæringerne" ... og "det er en pinlighed af rang for Slesvig-Holstens anseelse". Ligesom Anke Spoorendonk fik hun en påtale af formanden for sit ordvalg.

Også politikere fra partierne De Grønne og Linke angreb mindretalsrapportens konklusioner, bl.a. sagde Rasmus Andresen fra De Grønne, at den var "endnu et slag i ansigtet på mindretallene", mens CDU's regeringspartner FDPs talsmand Carsten Brodersen selvsagt støttede rapporten. Han efterlyste mere 'saglighed' i

debatten og demonstrerede derefter sin egen saglighed og viden om mindretal ved at hævde, at de danske skoler "bør sammenlignes med de tyske privatskoler". "Det nationale må ikke længere være skelsættende i et moderne samfund", sluttede han (Fl.A., 15/12). Gad vide, om det tyske mindretal nord for grænsen er enig med ham heri?

Redaktør Poul-Erik Thomsen skød med skarpt, da han i en leder talte om "tysk arrogance" og kaldte rapporten for "en forfalskning, der normalt kun udgives i diktaturstater", bl.a. fordi den undlod at nævne, at "danske politikere helt ind i Statsministeriet har protesteret endog meget kraftigt over den tyske fremgangsmåde". I stedet søgte den "at få det til at se ud, som det udvalg, Lars Løkke Rasmussen og Peter Harry Carstensen nedsatte, har blåstemplet den omstridte fremgangsmåde" (JV, 21/12).

Debatten var dog ikke afgørende for det sydslesvigsk-danske skolevæsens overlevelse på kort sigt, idet Forbundsregeringen tidligere havde bevilget et ekstraordinært tilskud til mindretalsskolerne på 3,5 mio. euro (omkring 25 mio. kr.). Men "på trods af glæden (herover) er det en uholdbar situation, at finansieringen af mindretallets skolevæsen skal være afhængig af forbundsdagsmedlemmers feberredninger. Forbundsdagen afviser at sikre tilskuddene med en fast post på finansloven og henviser til, at det er delstatens sag", sagde formændene for Det Sydslesvigske Samråd Dieter Paul Küssner, Skoleforeningen Per Gildberg og SSW Flemming Meyer (Fl.A., 12/11). Det er derfor regeringen i Kiel, der skal lægges pres på for at få en varig og retfærdig løsning.

Det tyske mindretal

Det samme gjaldt mindretallet nord for grænsen, som også havde svære økonomiske problemer på grund af Kiel-regeringens nedskæringer. Også her blev skolerne reddet gennem en engangsbevilling fra Forbundsdagen på 460.000 euro (ca. 3 mio. kr.). Formanden for Bund Deutscher Nord-schleswiger, Hinrich Jürgensen, havde megen ros til overs for især de slesvig-holstenske forbundsdagsmedlemmer, der "i Berlin havde kæmpet for det tyske mindretal. Det er vigtigt for os at vide, at vi blandt parlamentarikerne i Berlin har nogle politikere, der stadig bekender sig til betydningen af det tyske mindretals arbejde i Nordslesvig" (No., 12/11).

Mindretalsudvalg

Efter regeringens tiltræden i oktober blev der nedsat nye udvalg vedrørende mindretallene. Sydslesvigudvalget fik ny formand, socialdemokraten Benny Engelbrecht. Han afløste venstremanden Kim Andersen, som dog forblev i udvalget sammen med Søren Krarup fra Dansk Folkeparti. De to øvrige medlemmer er den radikale Lotte Rod og Pernille Vigsø Bagge fra SF. Der er således to sønderjyske medlemmer og tre medlemmer fra resten af landet - en yderst fornuftig geografisk fordeling. De Konservative har for første gang ikke noget medlem i udvalget grundet det dårlige valgresultat (Fl.A., 13/10).

I Kontaktudvalget for det Tyske Mindretal er undervisningsminister Christine Antorini født formand. Ellers består det af Benny Engelbrecht (S), Lotte Rod (R), Jesper Petersen (SF), Ellen Trane Nørby (V), Mike Legarth (K), Mette Bock (LA), Søren

Espersen (DF) og Christian Juhl (EL). Seks af medlemmerne er således valgt i Syd- og Sønderjylland, mens kun Espersen og Juhl er valgt andetsteds i landet. Desuden har BDN en repræsentant i udvalget (JV,18/10).

Grænsekontrol

Den stærkt omtalte grænsekontrol, som indførtes fra 1. juli, blev afblæst som en af Thorning-Schmidt-regeringens første handlinger (Fl.A., 4/10). Den havde nemlig ikke været til nogen nytte, skrev Jyllands-Posten, som citerede en rapport fra Skat: "Den samlede vurdering er, at den øgede indsats i perioden juli til september 2011 ikke i sig selv har givet en nævneværdig forøgelse af beslaglagte varer m.v." (JP, 12/11).

Heri var Dansk Folkepartis skatteordfører Dennis Flydtkjær dybt uenig. "Fakta er", skrev han, "at på de tre måneder var der en stigning på 600 pct. konfiskerede illegale pengebeløb ... Når det kommer til narkotika, så er resultatet endnu mere markant, da man har konfiskeret hele 13.700 pct. flere stoffer i løbet af den korte periode". Selv om man fraregnede en enkelt meget stor fangst på 3,1 tons khat, var stigningen alligevel 2000 pct., iflg. grænsekontrollens egne tal, skrev han (Fl.A., 17/12).

I stedet for menneskelig kontrol vil regeringen indføre en mobil videoovervågning til 28 mio. kr. Det er et led i et nyt politiforlig, som over fire år skal tilføre yderligere 270 mio. kr. til politiet (JV, 16/11).

Afgifter og grænsehandel

Indførelsen af øgede afgifter på sukker, fedt, spiritus og tobak var som en gave til butikkerne syd for grænsen,

idet titusinder af danskere ville købe deres 'usunde' varer der for at spare ganske betragtelige beløb. Indehaveren af OK-Plus-butikken i Dybbøl, Tina Knudsen, blev så frustreret over disse udsigter, at hun sagde til Jydske-Vestkysten: "Hvorfor sælger de ikke bare Sønderjylland til Tyskland. De skader os gang på gang ... med de her afgifter" (JV, 9/12).

Redaktør Poul-Erik Thomsen kaldte indførelsen af afgifterne for "grænse-løs naivitet". I forbindelse med den indtægt, som afgifterne skulle give statskassen, har regeringen "set bort fra, at der skal sættes et betydeligt minus ud for afgiftskontoen, fordi for-

brugerne ganske enkelt køber mindre af 'det forbudte'. Altså her i landet. Til gengæld kører de syd for grænsen, hvor de afgifter, der gælder for Tyskland, er mindre" (JV, 9/12). Til argumentet om, at afgifterne ville gavne folkesundheden, spurgte Ellen Trane Nørby (V) lidt næsvist: "Er en cola købt i Tyskland sundere end en købt i Danmark?" (JV, 9/12).

Dansk Erhverv forudså, at det ville koste omkring 200 arbejdspladser i butikkerne nord for grænsen (JV, 9/12). Det var åbenbart ikke specielt pessimistisk, for skatteminister Thor Möger Pedersen regnede med et tab på 390 jobs, men måtte senere korri-

Den nye, forstærkede grænsekontrol fik en kort levetid, da den nye regering som noget af det første gjorde kort proces og lod den afgå ved en stille død. Herefter kan Museum Sønderjyllands grænsepost få lov til at fortsætte sin tilbagetrunkne tilværelse på museets magasin.

Foto: Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot.

gere dette til 480 arbejdspladser. "Ups!", skrev chefredaktør Peter Orry, som trøstede ministeren med, at "det kan dog være, at en del af dem kan få job i grænsebutikkerne. Der får de nemlig travlt med både at tjene penge og grine af die dumme Dänen" (JV, 15/12).

Monument på Dybbøl

Efter den skarpe reaktion mod planerne om et 'forsonings'-monument af Anselm Kiefer på Dybbøl har forslagsstilleren Kenn André Stilling sagt til Politiken, at den skyldes de nationalistiske sønderjyders modvilje mod en tysk kunstner. Derfor foreslog han i stedet en skulptur udført af Svend Wiig Hansen, der er født i Møgeltønder, så mere hjemligt kunne det vel ikke blive. Da Wiig er død, ville der

blive tale om en af hans skitser pumpet op i kæmpeformat (JV, 28/10). Men nu drejer det sig slet ikke om Kiefer eller Wiig Hansen - som kunstnere er de nok ligemænd. Det drejer sig om et overflødigt monument - eller intet monument.

Lad Dybbøl være i fred for emsige projektmagere - tyskere, sønderjyder eller københavnerne. Det er i den forbindelse lige fedt.

Hitler i Tønder!

Et par fantasirige engelske forfattere, Simon Dunstan og Gerrard Williams, hævder i bogen 'Grey Wolf - The Escape of Adolf Hitler', at føreren og Eva Braun omkring 1. maj 1945 skulle have mellemlandet i Tønder og skiftet fly under deres påståede flugt til Argentina. Det er der dog ingen,

Hvis den nyligt indførte fedtafgift viser sig at få en positiv indvirkning på fedmestatistikken i Danmark, kan idéen meget vel gribe om sig til vores nabolande. Om det ligefrem kan ende med en omvendt grænsehandel, er dog tvivlsomt.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

der har hørt om før. Både lederen af Zeppelin Museet, Manfred Petersen, og luftkrigshistorikeren Søren Flensted afviser historien som helt usandsynlig (JV, 20/10).

Den falder i øvrigt godt i tråd med en bog, der for få år siden hævdede, dels at Hitler og Eva Braun skulle have skiftet ubåd nord for Fyn, hvor de var i land uvist af hvilken grund, dels at de havde været inde på en af de syddanske øer for at begrave deres nyfødte barn(!), og endelig, at de var omkommet undervejs, hvilket dog ikke forhindrede dem i at dø højt be-dagede i Sydamerika engang i 1970'erne.

Det er ganske vist - men så heller ikke mere.

Erhvervslivet

Danfoss forventede i november, at omsætningen i 2011 ville stige med 10-11% og nå over 33 mia. kr. Sidste år var afkastet godt 10%. Også Sauer-Danfoss havde et godt år med rekord-omsætning og så frem til et betydeligt overskud. Hvis det blev på mindst 14,5% af årets omsætning, hvad alt tydede på, ville alle 6000 medarbejdere over hele kloden kunne se frem til en bonus på 3% af deres løn. For de 1100 ansatte på Als ville det typisk betyde 10-15.000 kr. ekstra. Medarbejderstyrken hos Danfoss-Silicon Power i Slesvig er i løbet af et år steget fra 220 til 300, og produktionen flyttes snart til den tidligere Motorola-fabrik i Flensborg, hvor der er plads til en betydelig udvidelse.

Samtidig bød efteråret på en pinlig skandale for Danfoss, som måtte betale en bøde på 670 mio. kr. for at have aftalt priser med sine konkurrenter på markedet for husholdnings-

kompressorer. Koncernchef Niels B. Christiansen afviste selv at have haft kendskab til denne sag, men oplyste, at tre direktører i det tyske datterselskab Danfoss Flensburg GmbH "gennem møder og telefonsamtaler (havde) aftalt prisen med andre firmaer, hvilket er dybt beklageligt" (JV, 8/12). De er nu ude af firmaet. Samtidig slap Danfoss med en bøde på 16,5 mio. kr. i en lignende sag i USA. Det var en "pinlig dag for Danfoss", skrev redaktør Jørn Broch, for "det er at snyde de kunder, man lever af". Han fortsatte: "Der venter Danfoss og familien Mads Clausen et betydeligt arbejde med at få genopbygget tilliden og troværdigheden hos både kunder og omverden" (JV 8/12).

Cimber Air åbnede en rute mellem København og Kiev (29/10), og Cimbers hjemmebase, Sønderborg Lufthavn, skiftede, i bestræbelsen på at være international, navn til det sproglige miskmask 'Sønderborg-Flensburg, Danish-German Airport' (JV, 1/12).

Frøs Herreds Sparekasse har i årets første tre kvartaler haft et overskud på 6,2 mio. kr., hvilket er mindre end halvdelen af afkastet i samme periode sidste år. Det skyldes bl.a. kurstab og nedskrivninger (JV, 3/11). Også Sydbank har haft en betydelig nedgang i indtjeningen, 136 mio. kr. i de tre første kvartaler mod 436 i samme periode sidste år - altså et fald på omkring 70%. Det skyldes bl.a. indbetalinger til garantiordninger i forbindelse med bankkrak (JV, 26/10). Samtidig indskrænkes åbningstiden i en række filialer (JV, 12/10). Alligevel er Sydbank en "kernesund forretning", sagde direktør Karen Frøsig (Fl.A., 12/10).

DAGBOG

1. oktober: Temperaturen var 25,3 grader i Store Jyndeved 30. september. Det er den seneste sommerdag, der er registreret nogensinde (JV).

3. oktober: Borgmester Tove Larsen, Aabenraa, meddeler, at hun ikke stiller op ved næste valg. Til den tid har hun været borgmester i 20 år (JV).

6. oktober: Den nye fællesskole i Aabenraa skal hedde Kongehøjskolen efter den nærliggende Kongehøj i Hjelm Skov, hvor Valdemar Sejr iflg. sagnet viste Dannebrog frem efter togtet til Estland 1219 (JV).

7. oktober: I Sønderborg afsløres en bronzefigur af originalen 'Martin med fløjten', der døde 1976. Værket er udført af Vibeke Fonnesberg (No.).

8. oktober: Syd for Hedeby Kirke afsløres et monument for Ansgar (Fl.A.).

13. oktober: Medlem af Skærbæk by-

råd 1974-2002 og Sønderjyllands amtsråd 1978-2002, udvalgsformand og viceamtsborgmester, lærer Helge Jensen, Døstrup, dør 78 år (JV).

25. oktober: Nær koncentrationslejren Sachsenhausen ved Oranienburg nord for Berlin afsløres en mindesten for den frisiske digter Jens Mungard, der døde her 1940 (Fl.A.).

26. oktober: Den tyske forsvarsminister bebuder nedskæringer på omkring 40% af det militære personel i Sydslesvig. Slesvig-Holsten er et af de områder i Tyskland, der har flest militært ansatte i forhold til den lokale befolkning, 25.700 eller omkring 1%. Der er 21 militære anlæg og kaserner i delstaten (No., Fl.A.).

Prins Joachim slår de sidste to søm i den rekonstruerede Nydambåd, der påregnes søsat 17. august 2013 på 150-årsdagen for fundet af båden (No.).

Den idylliske Kongehøj i Hjelm Skov giver navn til den nye fællesskole i Aabenraa. Her er den gengivet til venstre i billedet på et håndkoloreret postkort fra 1902 med Hesselbæk i forgrunden.

APENRADE, d. 21. Okt. 1902.

Heisselbach beim Königshügel.

Grüß fol oft!

Zu Einnem Geburtstag wünsche ich Ihnen Glück,
wünscht
Erich: Eberhard Claas.

Arkæologiske undersøgelser ved Sydslesvigs østkyst kaster lys over menneskets anvendelse af mælk i stenalderen omkring 4000 f.Kr. (No.).

28. oktober: Folketingsmand for Venstre 1979-98 og kommitteret for Hjemmeværnet 1993-97 Peter Sønderby, Toftlund, dør 79 år (JV, No.).

5. november: To af SFs seks regionsrådsmedlemmer, herunder gruppeformanden Mette Valentin, melder sig ud af partiet og danner Socialistisk Balance, tre bliver løsgængere inden for partiet, og den sidste, Henrik J. Møller, Tønder, udgør herefter alene SFs gruppe (JV). En uge senere samles tremandsgruppen og Møller igen (JV, 15/11).

8. november: Deutscher Tag afholdes i Tinglev (No.).

9. november: De jagerpiloter m.v., der havde deltaget i Libyen-missionen, hyldes ved hjemkomsten til Skrydstrup (JV).

12. november: Våbenstilstandsdagen 11-11-1918 markeres flere steder (No.).

13. november: Sydslesvigsk Forening holder landsmøde i Husum (JV). SSFs medlemstal er i år steget fra 13.298 til 14.065 eller knap 6%. (Fl.A., 26/10). Også SSWs medlemstal er stigende, fra 3.514 til 3.671 eller 4,5%. (Fl.A., 14/12).

16. november: Ved Hellevad udgraves en gravplads fra ældre romersk jernalder (JV).

17. november: Rummelpotten udkommer. Æresrummelpotten tildeles i år Den sønderjyske Ambassade i København (JV, No.).

J. P. Schmidts Fond støtter restaurering af Bøffelkobelhuset (No.) og Museum Sønderjyllands Første Verdenskrigs-projekt (JV, 23/11).

25. november: Museum Sønderjylland

viser en udstilling med Tønder-knip-linger, arrangeret af tidligere museumsinspektør Inger Lauridsen, i Pushkin-Museet i Moskva (Fl.A.). Senere skal udstillingen til Sankt Petersborg (JV, 28/12).

26. november: Sælbestanden i Vadehavet er stadig stigende (JV).

Ved Eggebæk finder arkæologerne for første gang i Danmark en fyrsten fra Helgoland fra omkring 3200 f. Kr. (No.).

29. november: I Sct. Marie Kirke i Sønderborg indvies to nye glasvinduer udført af Per Kirkeby (No.).

2. december: Tidl. overlæge på Sønderborg Sygehus Jette Kristiansen har sammen med andre forskere udviklet et stof JEK47, der er meget virksomt mod resistente tuberkulosebakterier (JV).

3. december: Flensborgskonnerten 'Aktiv' anvendes som hvalfangerskib i en ny filmatisering af 'Moby Dick' (No.).

9. december: SSW foreslår, at grænselandet anerkendes som verdenskulturnarv på grund af områdets sprog-mangfoldighed (Fl.A.).

10. december: Kunstfonden i Sønderborg har planer om sammen med Polen at rejse en skulptur til minde om polske troppers overgang over Als Sund 14. december 1658 (Fl.A.).

De syv fritidshjem, der ejes af Foreningen De Danske Børneinstitutioner i Aabenraa, nedlægges og indgår herefter i kommunens skolefritidsordninger (JV).

13. december: Republikken Tatarstans Statsopera viser balletforestillingen 'Nøddeknækkeren' på Alsion i Sønderborg (JV).

En stork har slået sig ned ved Bolderslev (JV).

14. december: Skærbæk Kirke indfører internettransmissioner fra gudstjenester til plejehjem og fra f.eks. barndåb og begravelser til pårørende (JV).

15. december: En tornado anretter en del materielle skader på Rømø, men ingen mennesker kommer noget til (JV).

20. december: Forstander på Rønshoved Højskole 1967-87 Oscar Haarder dør 79 år.

22. december: Kirketårnet i Tønder skal restaureres for omkring 11 mio. kr. (JV). SSW'eren Gerd Voss bliver borgmester i Ves kommune i Sydslesvig (FL.A.).

23. december: A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal støtter restaureringen af Damms Gård i Felsted (JV).

Tidligere borgmester Jan Prokopek meddeler, at han ikke længere kan støtte Sønderborgs ansøgning om at blive kulturhovedstad 2017 på grund

af store nedskæringer på bl.a. det sociale område (JV).

24. december: Erhvervslivet i Aabenraa, Museum Sønderjylland og kommunen giver hver 500.000 kr. til udarbejdelse af projekt for et Franciska Clausen Museum ved Brundlund Slot. Kunstnerens værker - ca. 1000 stk. - overføres fra Trapholt Museum i Kolding (JV).

28. december: Formanden for Nord-schleswigsche Gemeinde 1995-2006, skolepsykolog Jürgen Klahn, Rinke-næs, dør 78 år (No.).

Forkortelser

FL.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Damms Gård i Felsted kommer nu til at gennemgå en tiltrængt restaurering. Gården, som tidligere har fungeret som både kro, smedeværksted og station for tog og postvogn, skal fremover være medborgerhus for Felsteds borgere.

Foto: Historisk Forening for Felsted Sogn.

Selvejerbønder i middelalderen

Steffen Hahnemann: 'Middelalderens selvejere i det danske Østersøområde'. Landbohistorisk Selskab u.å. 192 sider, ill. med kort og tabeller. Pris: 178 kr.

Igennem mange år har diskussionen om antallet af selvejerbønder i den ældre middelalder i Danmark og hertugdømmet Slesvig bølget frem og tilbage. Alle synspunkter har været fremført igennem årene, og alt, fra at der næsten ingen var, til at de udgjorde et stort flertal af bønderne, har været hævdet. Problemet er hovedsageligt, at det samtidige kildemateriale er meget tyndt, og solide oplysninger om selvejerbøndernes antal hører en langt senere tid til, nemlig regnskabsmateriale fra 1500-tallet.

Forfatteren har sat sig for at kortlægge udbredelsen af selvejerbønder på øerne i Østersøen samt i den østlige del af Sønderjylland i 1500-tallet. Herved opnår han et godt indblik i antallet af selvejerbønder omkring Østersøen i 1500-tallet. Bemærkelsesværdigt er det her, at der er store udsving imellem forskellige områder både i Kongeriget og i Sønderjylland. Således udgjorde selvejerbønderne kun 11% af samtlige bønder på Ærø og i Gram Herred, hvorimod de i Aabenraa Herred udgjorde hele 47%.

Denne del af forfatterens undersøgelser er både solide og nyttige. Men han vil mere end blot undersøge selvejernes antal og deres afgifter i 1500-tallet. Det er antallet af selvejere i den tidlige middelalder og deres eventuelle organisering og betydning for ledingen, der er forfatterens egentlige ærinde. For at kunne bruge materialet fra de yngre regnskaber hertil er det naturligvis nødvendigt at søge efter spor af gamle afgifter, ældre organisationsformer og lignende i regnskaberne mange oplysninger. Her bliver fremstillingen meget speciel og ret krævende. Man skal være en del inde i dette stof på forhånd for at kunne følge de mange følgeslutninger og antagelser, der præsenteres igennem bogen, for at forfatteren kan nå frem til at kunne dokumentere sine

teorier. Det er bogens konklusion, at der i 1200-tallet fandtes en militær leding, der byggede på selvejerne, og at dele af denne organisation overlevede langt op i tiden. Om kildematerialet kan bære disse konklusioner, er undertegnede ikke ganske sikker på, men teorierne er spændende, og konklusionerne er et interessant bidrag til den fortsatte diskussion. Bogen er bestemt ikke letlæst, men den er spændende læsning for den interesserede, og i en sønderjysk sammenhæng er analyserne af selvejerbønderne og deres antal i Sønderjyllands østlige amter i 1500-tallet overordentlig interessante.

lsm

Syltetøj

Eske K. Mathiesen: 'Syltetøj'. Forlaget Bebob 2010. 56 sider. Pris: 150 kr.

Eske K. Mathiesen er født i Sønderborg 1944. Han blev uddannet som folkemindeforsker og debuterede i Hvedekorn i 1969. Hans første skønlitterære bog udkom i 1974, og siden har han skrevet i mange forskellige genrer, fra børnebøger til kunstkritik og digte. I 2002 blev han tildelt livsvarig ydelse fra Statens Kunstfond. Den finurlige bog i lommeformat 'Syltetøj' er udgivet på Forlaget Bebob, der begyndte i 2000, og som bl.a. er kendt for genudgivelser af danske digtsamlinger. I 2009 blev forlaget en del af Tiderne Skifter. 'Syltetøj' er også en genudgivelse. Den udkom første gang i 1979. Omslaget er malet af Per Kirkeby.

Bogen består af historier fra forfatterens barndom i Sønderjylland, måske især fra besøg hos familien i Vestslesvig. Det er erindringsglimt, eller måske snarere sansninger af barnets oplevelser af familiemiddage, mormors have, en barnehverdag omkring 1950, fortalt af et menneske med en poetisk og god hukommelse med sans for detaljerne og glæden ved det smukke og gode, for eksempel i eventyret om mormors syltetøj: "Syltetøjet skummes. På en underkop serveres det dampende geléskum. Bedst af alt er denne

sensommerfråde! Nu er frugten balsameret!”

Men Eske K. Mathiesen har ikke kun haft øjnene med sig i mormors syltetøjskrukker. Én af fortællingerne handler om de mange etbedene mænd, som han har set i Flensborg efter krigen: ”Inde i huse- ne i Flensborg ligger mange og venter på, at der bliver lavet ben til dem. Jeg tænker på, at det må have været sært dengang de tabte deres ben, at ligge i mudderet eller mellem sammenstyrtede murbrokker og kigge på sit løsevne ben derhenne”.

Også den triste fortælling om Brorsons retarderede søn i Randerup er i Mathiesens poetiske, tyste sprog blevet en fin og medfølelse fabel. Der er andre fortællinger om mærkelige folk og om krigen, som drengen har hørt fra familiens gamle, som selv har været med.

Men drengen Eske har antennerne ude alle steder, han læser meget, finder gamle sange og fortællinger, intet under, at han som voksen blev folkemindesamler: ”Jeg samler sagn. I et brunt kladdehæfte skrives de op, efterhånden som de graves frem af Sprogforeningens Almanak og Sønderjydsk Månedsskrift. Det er mest dér, jeg finder mine skatte”...

edj

Nordkoppel

Martin Reimers: 'Nordkoppel. Den tyske marines træningslejr på Nordborg Slot 1944-1945'. Lokalhistorisk Forening for Nordborg-området. 2010. 72 sider, ill. Pris: Bogen er udsolgt.

Den 9. oktober 1944 oprettede den tyske krigsmarine Ausbildungs- und Bereitstellungs-lager Nordkoppel på det til formålet beslaglagte Nordborg Slot. Og i krigens sidste syv måneder blev der på slottet uddannet frømand, som kunne indsættes i dristige special-operationer mod fjenden, f.eks. sprængninger af skibe bag fjendens linjer. Operationerne lader sig bedst sammenligne med dem, som bl.a. det nuværende danske frømandskorps uddannes til.

Denne hidtil ukendte historie er om-drejningspunktet for skovfoged Martin Reimers bog, som bygger på tyske akter og ikke mindst beretninger fra lokale nordalsinger. Den lille spændende mikro-historie stykkes sammen med den organi-satoriske og militære makrohistorie - altså: Hvad var det for en enhed? Hvor-dan skal den anskues i en større sammen-hæng? Og hvilke operationer udførte den? Just den symbiose, som gør lokalhi-storie interessant og relevant.

Hovedfokus ligger dog på, hvordan en-hedens indflytning påvirkede lokalsam-fundet, og hvordan denne opfattede og omgikkes med de tyske frømand, som var under kommando af en angiveligt le-gendarisk officer ved navn Prinzhorn.

Afslutningsvis i bogen vises en lang række genstande, som entusiastiske ama-tør-arkæologer har fremdraget fra Nord-borg Sø og lokalområdet i det hele taget. Genstandene vidner alle om de tyske frø-mænds tilstedeværelse og træning, lige-som de også vidner om den levende in-teresse, der er i befolkningen for de fysi-ske kulturspor efter den Anden Verdens-krig. Her har de professionelle (danske) arkæologer alt for længe overladt slag-marken til hobbyfolket.

Martin Reimers bog er båret af begejst- ring for stoffet, og tilgangen er i alle hen-seender ligetil. Forfatteren skal også roses for at gøre rede for sine kilder, skønt no-tesystemet teknisk set er noget alterna-tivt. Men det virker!

Henrik Skov Kristensen

Strejtog i Gram

Gunnar Lundgaard (red.): 'Dengang i og omkring Gram'. Strejtog i fortiden. Gram 2010. 244 sider, ill. Pris: 149 kr.

Bag titlen 'Dengang i og omkring Gram' skjuler sig en antologi med 19 vidt for-skellige bidrag, som tager afsæt i Gram og omegn. I den ene ende finder vi Kjestine Pihlkjær artikel om ansatte på Gram gods fra middelalderen til slutningen af 1800-tallet og H.P. Jensens 'Kanal-anlæg i

Harreby'. I den anden ende digte og rim som Andreas Krabs erindringer 'Bare 16 år', Per Vers: 'Per Vers' rap' og 'Skruk-hønen? Eftertanker? Skæbnen?'. Mellem disse finder man en række længere erindringer, bl.a. et interview på sønderjysk.

Det er blandede bolsjer båret af stor kærlighed til Gram og nærmeste omegn. Selv har jeg med fornøjelse læst H.P. Jensens artikel om kanal anlægget i Harreby og Marie Wilhelmine Bays erindringer om hendes læretid på Gram Sygehus 'Min tid som sygeplejeelev', der skriver sig ind i en støt voksende række af sygeplejerskerindringer, som udkommer i disse år.

kf

1864

'1864 - og historiens lange skygger/1864 - und der lange Schatten der Geschichte. Den dansk-østrigsk-preussiske krig i 1864 og dens betydning i dag/Der österreichisch-preussisch-dänische Krieg von 1864 und seine Gegenwartsbedeutung'. Udgivet af Carsten Jahnke og Jes Fabricius Møller. ihleo forlag, Husum 2011. 360 sider. Pris: 199 kr.

Videnskabelige konferencer udspringer normalt af et behov for faglig udveksling mellem forskere, der arbejder med de samme eller beslægtede emner. Konferencen på Københavns Universitet i 2009 om 1864 og krigens lange skygger, som den foreliggende bog udgår fra, blev derimod til på initiativ af den nu fhv. tyske ambassadør i Danmark Christoph Jessen og generalsekretær Finn Andersen fra Det Danske Kulturinstitut. Deres ønske om en kulturpolitisk-diplomatisk markering af et skæbneår i det dansk-tyske forhold præger sammensætningen af bogens bidrag. Man fornemmer, at flere af personerne på talerlisten har været anset for obligatoriske i sammenhængen, ligesom de inviterede forskere har budt ind med, hvad de havde for hånden, som kunne bringes i relation til konferencens emne. Flere bidrag gentager således tidligere fremsatte synspunkter eller sammenfatter

tidligere publiceret forskning, mens andre behandler emner, hvis forbindelse til 1864 ikke nødvendigvis er særlig tæt.

Det sidste gælder ikke Inge Adriansens centrale bidrag om 1864-nederlaget i erindringskulturen, der giver et velfrundet billede af krigens afspjeling i medaljer, digtning, billedkunst, mindesmærker, mindefester og museer. Tankevækkende er også bidraget fra den nu afdøde slesvig-holstenske marinehistoriker Michael Salewski, der straks i den indledende sætning sætter tingene i deres rette perspektiv: "Der Krieg von 1864 war für Dänemark eine Art Weltuntergang, für Deutschland eine Marginalie". Blandt hans mange interessante pointer er, at belejringen af og stormen på Dybbøl både var irrationel og dyrekøbt for Preussen, fordi fæstningen alligevel før eller siden ville falde, når hele Jylland var i de allieredes magt. Ifølge Salewski vandt de allierede krigen på grundlag af deres store overlegenhed i mandskab og materiel, ikke i kraft af overlegen føring af tropperne.

Steen Bo Frandsen beskæftiger sig i sit bidrag med taberne på dansk side: Krigsmodstanderne blandt konservative helstatsfolk og liberal-demokrater på venstrefløj. Med rette finder han det absurd, at de nationalliberales nationalistiske syn på krigen, nationen og Tyskland sejrede, når deres politik havde ført monarkiet på afgrundens rand.

Jan Hecker-Stampehls bidrag om Det Unge Grænseværn/Dansk-Nordisk Ungdomsforbund har ikke så meget med 1864 at gøre, men er med sin idéhistoriske tilgang et nødvendigt supplement til Inger Bjørn Svenssons, Knud Fanøs og Frederik Rudbecks traditionelle foreningshistorie fra 1983. Blandt de andre læseværdige bidrag er Karl Christian Lammers' behandling af markeringen af 100-året for 1864 og Henrik Skov Kristensens analyse af det tyske mindretals 'Vergangenheitsbewältigung'. Pladsen forbyder at nævne flere.

fortsættes side 78

En skitsesamling flytter til Sønderjylland

Af Ole Jul

BILLEDHUGGEREN POUL HANSEN (1918-1987) flyttede i 1975 med sine to børn og hustru Ingrid til adressen Kirkestræde 6 i den lille nordsjællandske by Veksø. Det nye hjem var en gammel firlænget gård med en stor tilhørende have. Den nedlagte landbrugsejendom, Veksølund, var Ingrid Hansens fødehjem centralt beliggende i Veksø med kirken som nærmeste nabo.

Det var nødvendigt med en omfattende restaurering af stuehuset, men da den var tilendebragt, og der blev tid og råd til pleje af tilbygninger, fik Poul Hansen idéen om ud over sin egen billedhuggervirksomhed at om-danne gården til et kunstudstillingssted. Allerede i 1977 kunne stedet åbne under navnet Skulptur Veksølund. Som en væsentlig del af sit livsværk lagde Poul Hansen frem til sin død i 1987 grunden til et betydningsfuldt kunstcenter for dansk skulptur.

Efter Poul Hansens død i 1987 videreførte den da 37-årige søn Jørgen Hansen på smukkeste vis fadrens idé om Veksølund. Haven bag stuehuset blev udvidet til at omfatte alt på hele matriklen og tilsået med græs, så en park opstod med værdige rum for

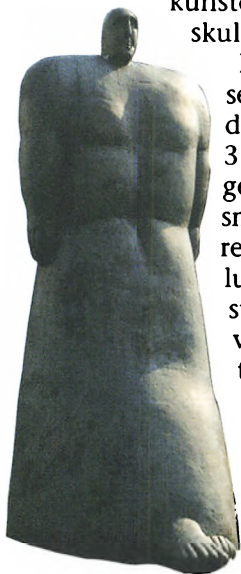
udstilling af skulpturer, ja selv gårdspladsen blev inddraget.

Jørgen Hansen gav Veksølund et imponerende særpræg, som tiltrak sig stor opmærksomhed. Han formåede at tiltrække det bedste i dansk billedhuggerkunst, og år efter år fremviste han en perlerække af skulpturudstillinger.

Som om tre staldlænger, en gårdsplads og en omfattende park ikke var nok, indrettede Jørgen Hansen også et udstillingsrum på første sal i stuehuset. Dette udstillingsrum afveg fra de øvrige derved, at de her udstillede kunstværker var tredimensionale skitser til projekterede monumentalværker. En stor del af disse skitser blev til virkelighed som monumentalværk. En af skitserne var Svend Wiig Hansens skulptur 'Foden', der som monumental bronzeskulptur blev Museum Sønderjylland - Kunstmuseet i Tønders vartegn ved indvielsen af den nye museumsbygning i 1999.

I 2010 døde Jørgen Hansen og efterlod Danmarks, måske Nordeuropas vigtigste udstillingssted for moderne skulptur. Det var ikke muligt at videreføre stedet, og den samling, som Jørgen Hansen havde opbygget, blev spredt.

Jørgen Hansen havde et ønske om at Veksølands tredimensionale skitsesamling skulle til Tønder, og med stor hjælp fra Ny Carlsbergfondet blev det en realitet i 2011. Skitsesamlingen er nu en del af Kunstmuseet i Tønders samling, og en udstilling er under forberedelse. ■

Svend Wiig Hansens skulptur 'Foden'.

fortsat fra side 75

Bogen har sin berettigelse, selv om den rummer en del tomgangsstof og adskillige gentagelser mellem de enkelte bidrag og i forhold til allerede publiceret forskning.

Hans Schultz Hansen

Kanon over frisisk kultur

Thomas Steensen: 'Heimat Nordfriesland. Ein Kanon friesischer Kultur'. Bredsted 2011. 192 sider, ill. Pris: 26,80 euro - ca. 200 kr.

Hvad er egentlig min hjemstavn, spørger Thomas Steensen retorisk i indledningen til denne kanon over den frisiske kultur, der bærer overskriften Heimat Nordfriesland. Hjemstavn er ifølge Steensen ikke teori og ideologi men et erfaringsrum, som man - ofte i barndommen - har opnået fortrolighed med. Hjemstavnen er ikke altid klar og entydig, men de to væsentligste elementer er historie og sprog. Men en større rundspørge, han har foretaget, afslører mere konkret, at den frisiske identitet også bliver forbundet med bl.a. naturen, vinden, diger, koge, frisisk, plattysk og Theodor Storm.

Efter disse og andre indledende betragtninger former resten af bogen sig som en gennemgang af disse særlige karakteristika for hjemstavnen Nordfriesland. Det starter med et rids af den frisiske historie og fortsætter herefter med at beskrive landskabet, sproget, landindvinding, landtab, handelsforbindelser, 'Die Friesen rechnen gut', frisiske huse, traditioner, 'de frie frisere', litteratur, kunst og 'de store frisere'.

Lad det være sagt med det samme: Bogen er præget af Thomas Steensens suveræne overblik over frisisk kultur, sprog og historie. Så er den tillige velskrevet og letlæst. Men man skal være varsom med kanoner. For hvad er de særlige frisiske elementer i den nordfrisiske hjemstavn? Er handel, diger, ringridning og kirker særlige kulturelementer i den frisiske kultur?

Springstokken vil man nord for grænsen nok ikke forbinde med frisisk kultur, men snarere med Sønderjylland. Begynder man på denne måde at se nærmere på de enkelte elementer, forsvinder store dele af den frisiske kultur som sand mellem fingrene. Mange af de opridsede elementer er ganske enkelt ikke specielt frisiske. Er Emil Nolde frisisk, eller boede han blot i Nordfriesland?

Samtidig forsvinder koblingen mellem Steensens indledende betragtninger omkring hjemstavnen og så de mange kulturelementer. Det er måske her, vi skal finde forklaringen. For ingen vil benægte eksistensen af en frisisk kultur.

Vi begærer tingene i verden, ikke mindst de ting, som gør det muligt at tilfredsstille vore idealer om det gode liv. Nogle af disse ting gør vi til elementer i vores hjemstavn. Steensen glemmer fuldstændig i sin gennemgang, at det er mennesket, som kobler tingene sammen i en hjemstavn. Hver især samler vi i kroppen og hjernen en række kulturelementer sammen til en hjemstavn, så vi mærker en kropslig fornemmelse som f.eks. tårer af glæde ved gensyn med hjemstavnen.

Derfor er jeg heller ikke enig, når Steensen skriver, at "Hjemstavn har brug for regionalforskning". Forskning er en særlig måde at være til på over for verden. Men for de fleste er hjemstavnen det kropsligt erobrede sted, der ikke længere er. Som den schweiziske kunsthistoriker Elisabeth Crettaz-Stürzel udtrykker det: "Hjemstavn er altid der, hvor jeg ikke er, men gerne vil være". Den behøver ikke forskning. Hjemveen eller gensynsglæden ved hjemstavnen melder sig helt automatisk, uden vi beder om det.

Heimat Nordfriesland er en flot og kompetent oversigt over elementer i den frisiske kultur, men skal vi forstå glæden over hjemstavnen eller savnet af samme, bør vi nok også inddrage den store primært angloamerikanske forskning i sted og rum gennem de sidste knap 40 år, som desværre ikke er inddraget i bogen.

kf

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Det sønderjyske landbrugs mekanisering

Af Hans Schultz Hansen

MASKINER BLEV ISÆR INDFØRT i sønderjysk landbrug i to ryk, 1890-1914 og efter 1950. Under krigene 1914-18 og 1940-45 og mellemkrigstidens kriser var tiderne ikke gunstige for dyre investeringer.

Omkring 1870 var leen det almindelige redskab til at slå græs og meje korn, og på bondegårdene var plejlen det fremherskende tærskeredskab, mens tærskværker trukket via en hestegang forekom på store gårde.

I 1870'erne introducerede maskinproducenterne aflæggeren, der kunne slå kornet og lægge stråene i bunker, så de var lettere at binde for pigerne. Snart efter kom selvbinderen, der også kunne binde negene. I 1870'erne fremkom damptærskværkerne bestående af et damplokomobil som trækraft, et tærskværk og en halm-presser. Mange værker blev købt og drevet af bønderne på andelsbasis.

Der gik imidlertid en rum tid fra en ny maskine fremkom og blev diskuteret, til den blev udbredt. Bøndernes skepsis skulle først overvindes og pengene skaffes til veje. Selvbindere og tærskværker blev derfor først almindelige fra 1890'erne.

I mejeribrugbetød centrifugen et teknologisk tigerspring, som sammen med dampmaskinen var forudsætning for oprettelsen af de mange andelsmejerier i Sønderjylland fra 1884 og frem.

Efter Genforeningen i 1920 blev mekaniseringen fremmet ved elektricitetsudbredelse. Den gav kraft til mindre maskiner som kværne og malkeanlæg. Ellers bevægede mekaniseringen sig videre i de kendte baner.

Næste store ryk kom i 1950'erne med traktoren. Før Anden Verdenskrig var der kun få traktorer i Sønderjylland. Nu fik de deres gennembrud i løbet af et enkelt årti. Mellem 1950 og 1960 faldt antallet af heste fra 37.000 til under 5.000, mens antallet af traktorer steg fra 2.000 til 12.000. I løbet af 1960'erne udfasedes de sidste arbejdsheste - og mange anskaffede traktor nr. 2. Især den 'lille grå Ferguson' TE 20 fik stor udbredelse. Den passede fortrinligt til mindre og mellemstore brug, mens større gårde foretrak den stærkere blå Fordson Major. Siden er traktorerne blevet mange gange større og stærkere.

Mejetærskerne fik deres gennembrud i 1960'erne. Før den tid var de stort set ukendt i Sønderjylland, i 1970 var der 4.000 af dem. Også her gik tendensen i retning af større maskiner - og fra bugseret til selvkørende. Derudover indførtes pick-uphalmpressere, grønthøstere og roeoptagere på markerne samt udmøgningsanlæg og foderautomater i stalene. Mange maskiner kom fra landsdelens egen landbrugsmaskinfabrik, JF-Fabriken i Sønderborg. ■